

Sınıf Egemenliği, Hukuk ve Sovyet Hukuku^(*)*Class Hegemony, Law and The Soviet Law***Ozan Giray ŞAHİN**Araştırma Görevlisi Doktor
Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı**Anahtar Kelimeler***Burjuva Hukuku,
Hukuksal Biçim,
Hukuk İdeolojisi,
Sınıf Egemenliği,
Sovyet Hukuku.***Öz**

Normatif pratiklerin sınıflı toplum koşullarında verili sınıf egemenliğini korumaya özgülenmiş örgütlü birliği, hukuk adını verdiğimiz yapısal ilişki setlerini ortaya çıkarır. Dolayısıyla da hukuk, sınıf egemenliğinin bir sonucu ve ürünüdür. Hukukun anılan niteliği burjuva hukuk ideolojisi tarafından görmezden gelinmekte ve hukuk, ekonomik ve sınıfsal içeriği görmezden gelinen burjuva üretim ve bölüşüm ilişkileri içerisinde keşfedilmiş ama tarafsız birer değer olarak kabul edilen bir ilkeler manzumesi etrafında toplumsal sorunları çözen ve bu esnada da toplumsal ilişki ve sınıflardan bağımsız olan bir entite olarak kabul edilmektedir. Burjuva hukuk ideolojisinin anılan kabulü burjuva hukuk ideolojisi içerisindeki ilkeler demeti ile çelişen her toplumu hukuksuz olarak nitelermeye olanak vermektedir. Söz konusu olanak özellikle çok kutupluluğun etkilerini hissettiğimiz günümüzde Batı'nın iktisadi, siyasi ve ideolojik egemenliği ile bir şekilde çelişen toplumlara karşı kullanılmaktadır. Çalışmamız bu bağlamda çok kutuplu dünya koşullarında Batı merkezli burjuva toplumsallığı ve hukuku dışında bir hukukun var olduğu ve gelecekte de olanaklı olduğu iddiasına dayanak olarak Sovyet hukukunu ele almaktadır. Sovyet hukuku, hukuk ile sınıf egemenliği arasındaki ilişkinin kabul edildiği bir ideolojik düzleme yaslandığı ve üretim araçları üzerinde kamusal mülkiyete dayalı bir toplum içinde geliştiği için burjuva hukuk ideolojisinin sınırlarını aşmakta ve burjuva hukuku içinde olanaksız kabul edilen keşifleri bünyesinde taşımaktadır. Söz konusu farklılığın temelinde ise Sovyet toplumunun özgün sınıfsal karakteri yatmaktadır.

Keywords*Bourgeois Law,
Class Hegemony,
Legal Form,
Legal Ideology,
Soviet Law.***Abstract**

The organized unity of normative practices dedicated to protecting the given class hegemony under the conditions of class-based societies creates the sets of structural relations that is called law. Therefore, law is a result and product of class rule. The aforementioned characteristic of law is ignored by the bourgeois legal ideology, and law is accepted as an entity that solves social problems around a set of principles are discovered within the bourgeois relations of production and distribution, but their economic and class content is ignored. Those principles are defined as neutral values and independent from the effects of social relations and classes. The said principle of bourgeois legal ideology makes it possible to characterize any society that contradicts the principles of the bourgeois legal ideology as lawless entities. Especially today, when we feel the effects of emerging multipolarity, this ability has been used against societies that somehow contradict the economic, political and ideological domination of the West. In this context, our study focuses on Soviet law as a basis for the claim that a law outside of the scope of western-centered bourgeois ideology existed and is possible in the future under multipolar world conditions. Since Soviet law rests on an ideological basis in which the relationship between law and class rule is recognized and it developed in a society based on public ownership of the means of production; it transcends the limits of bourgeois legal ideology and embodies discoveries that are considered impossible within bourgeois law. The basis of this difference lies in the unique class character of Soviet society.

^(*) Araştırma Makalesi.

Hakem denetiminden geçmiştir.

Gönderim Tarihi: 27.03.2024, Kabul Tarihi: 25.04.2024.

GİRİŞ

Sovyet hukukuna ilişkin tartışmalar büyük ölçüde Sovyet hukukunun, burjuva hukuk düzeninin ilkeleri ile olan ilişkisi bağlamında ele alınmaktadır. Söz konusu eğilim batıda mukim burjuva hukuk düzenini toplumsal normların meşru tek biçimi saymaktadır¹. Anılan koşullar altında tartışmanın ufku -ister Sovyet sisteminden istersek de batılı burjuva hukuk sistemi ile çelişen herhangi bir başka toplumsal formasyondan bahsedelim- kapitalizmin batıda işleyen biçimi altında biçimlenmiş olan batı-burjuva hukukunun ilkeleri, pratikleri, kavramları ve kurumlarının incelenen toplumda mevcut olup olmadığının kontrol edilmesinden öteye gidememektedir. Hâkim söylem Batı kapitalizmine özgü burjuva düzenini verili ve norm kabul edip, diğer toplumları söz konusu normlar dizgesine uyumlu olmakla yükümlü olarak nitelemektedir. Söz konusu nitelemeye bağlı olarak bir toplumsal formasyonda etkin olan normların hukuk statüsünü edinmesi ve bu bağlamda belirli bir toplumsal formasyonun uluslararası iş bölümünde hak ve yetke sahibi bir entite olarak kabul edilmesi onun mevcut uluslararası sınıf egemenliğine mündemiç hukuk ideolojisi ve düzenine uyum sağlama kapasitesine bağlanmaktadır.

Burjuva hukuk ideolojisi ve dolayısıyla serbest pazar ekonomisine bağlanma koşulunun kabul edilmediği yahut şartların sağlanmasında isteyerek ya da istemeyerek geri kalındığı hâllerde, yukarıda betimlenen mekanizma bu kez burjuva talepleri karşılamayan/karşılayamayan toplumsal formasyonlara bir yaptırım demeti olarak geri dönmektedir. Batı'da mukim sermaye bloklarının değerlendirme taleplerine uygun hukuki biçim ve pratikleri ihdas etmeyen yahut edemeyen toplumsal formasyonlar Batı merkezli kolektif emperyalist² bloğun avadanlığında olan çeşitli yaptırımlara maruz kalmakta, uluslararası kapitalist meta mübadelesi ve iş bölümü ilişkilerinin dışına atılmakla ve son kertede *failed state* ya da *rogue state* ilan edilmek suretiyle egemenlik sahibi bir entite olma statüsünden yoksun bırakılmakla tehdit edilmektedirler. Sürecin aşırı ucunda ise ilgili ülkenin bir istekliler koalisyonu öncülüğünde işgal edilmesi vardır. Tüm bu sayılanların ortak keseni ise burjuva hukuk düzeninin bilhassa Batı'da mukim sermaye bloklarının değerlendirme süreçlerine bağlı ilke, kurum ve pratiklerinin zor yoluyla ilgili topluma dayatılmasıdır³.

Hâkim söylemin yukarıda tarif edilen pozisyonu, 1990 sonrasında uzunca bir süre entelektüel üretim süreçlerinden uluslararası ilişkilere uzanan bir düzlemde kuvvetli bir etki göstermiştir. 2008 Krizi'nin ardından tek kutuplu dünyanın iktisadi ve siyasi olarak yeniden üretilmesinin her geçen gün daha da zorlaşması ile söz konusu kapasite ve temsil ettiği emperyalist bloğun uluslararası iş bölümü ilişkileri üzerindeki tek yanlı hâkimiyeti gerileme eğilimine girmiştir. Petro-dolar tekelinin kırılmaya başladığı, uluslararası meta mübadelesinde Amerikan Doları'nın temel mübadele aygıtı olarak kullanılmadığı örneklerin sayısının arttığı ve yeni bir uluslararası iş bölümü ilişkileri düzleminin tebarüz etmeye başladığı günümüzde; Batı'nın ideolojik hâkimiyeti ve dolayısıyla hukukun ne olduğu yahut olmadığına ilişkin teorik gelenek, burjuva hukukunun kerameti kendinden menkul değerine ve kadir-i mutlaklığına ilişkin iddiaları taşıma yeterliliğini kaybetmektedir.

Gelinen noktada çok kutupluluğun açtığı çatlaklardan sızan ve egemenlik ilkesini yeniden gündeme taşıyan toplumsal ilişkiler ve küreselci burjuva hukuk ideolojisi arasındaki uyumsuzluk, kendisini yapısal hukuk krizleri biçiminde göstermektedir. Kriz uluslararası düzlemde uluslararası hukukun işlev ve etkinliğinin gerilemesi biçiminde tebarüz etmekteyken ulusal-ülkesel formasyonlar bağlamında 1990 sonrasında Batı merkezli burjuva hukuk düzenine bağlılığın terk edilmesi ve genel olarak burjuva karakteri haiz olmakla beraber Batı merkezli birikim rejimi dayatmaları dışında hukuki yordamların keşfinde somut biçimleri ile karşımıza çıkmaktadır.

¹ LENİN, Vladimir İlyiç: *Collected Works Volume 8 (January-July 1905)*, Progress, Moskova, 1977 (Collected Works Vol. 8), s. 23.

² ÖZDEMİR, Ali Murat: "Kolektif Emperyalizm", (Ed.) ÖZDEMİR, Ali Murat: *Kolektif Emperyalizm Mağribden Maşrika Dönüşümün Ekonomi Politigi*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2014.

³ ÖZDEMİR, Ali Murat: *Güç Buyruk ve Düzen*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2011.

Küreselci burjuva egemenliğine dayalı tek kutuplu dünyanın krizi karşısında Batı kapitalizmi, birikim rejiminin temel dayanaklarını hem daha agresif bir biçimde savunmakta hem de periferisinde yer almakla beraber değişen uluslararası iş bölümü düzeninin sağladığı yeni olanakları keşfetmeye “kalkışan” toplumlara daha şiddetli bir biçimde dayatmaktadır. Küreselci burjuva hukuk ideolojisinin, kurum ve pratiklerinin etkisini kaybetmesi ile çelişen bir biçimde dünyanın geri kalanına dayatılması sürecinin giderek artan bir biçimde verili normatif pratikler düzleminin sınırlarını zorlayıp tahrip etmesi ve şiddetinin artması, özellikle hukuk ideolojisi aracılığıyla menfaatleri temsil edilen egemen sınıf ve tarihsel blokun siyasal iktidara erişiminin tehdit altına girmeye başladığına ilişkin bir göstergedir. Verili sınıf egemenliği biçiminin dönüşme ve değişmesine yönelik eğilimlerin kuvvetlenmesi ve beraberinde getirdikleri yapısal krizler karşısında egemen sınıf unsurları daha agresif yordamlara sarılmaktadırlar⁴. Sermaye düzeninin egemen sınıf unsurları, krizin yüzeye ittiği çelişkileri baskılamak adına kapitalist Batı'nın normatif düzenini dünyaya artan bir şiddette dayatırken; onun meşru ve mümkün tek normatif pratik seti olduğu iddiası ideolojik üretim süreçlerinin her yerinde karşımıza çıkmaktadır.

Burjuva hukukunun tek meşru normatif pratik seti olduğu iddiası 2008 krizini takiben kapitalist Batı'da mukim sermaye bloğunun karşı karşıya olduğu değerlenme krizinin çözümü sürecinde önemli bir işlev üstlenmektedir. Meşru tek normlar dizgesinin kapitalist Batı'nın merkezinde olduğu bir değerlenme ağını besleme ön koşulunu sağlayan burjuva hukuku olduğu iddiası; kapitalist değerlenme süreçlerinin, kapitalist Batı'nın doğrudan hâkimiyetinde bulunmayan ve başka ulusal formasyonlara ait olan kaynak, artı değer ve değerlenme alanlarına yönelmesi sürecinde kendisini entegrasyon, uyumlaştırma ve yapısal uyum mekanizmaları biçiminde göstermektedir. Söz konusu mekanizmalar ilgili toplumsal formasyonların kaynak, emek gücü ve birikmiş yahut birikmesi beklenen kolektif artı emeklerini kapitalist Batı'da mukim değerlenme süreçlerine aktarma işlevini yerine getirebildikleri ölçüde ilgili toplumların hukuk düzenleri meşruiyet niteliğini kazanmaktadır. Anılan niteliğin kazanılması ile birlikte bahsi geçen toplumlar uluslararası bölüşüm ilişkilerine dâhil olabilmekte ve onların egemen sınıf unsurları (bağlaşıkları ile birlikte) uluslararası değerlenme süreçlerinden pay koparabilmektedirler. Böylece uluslararası iş bölümü düzeninde hukuksal bir kişiliğe sahip olunduğunun kabulü ve öznellik statüsünün tanınması, kaynaklarını ve kolektif emeğini pazara Batı'da mukim sermaye bloklarının değerlenme taleplerine uygun koşullarda ve kolektif Batı'nın krizdeki sermaye düzenini yeniden üretecek bir biçimde sürme ön şartına bağlanmaktadır. Küresel burjuva hukuk düzenine uyumlu bir hukuk ideolojisi de anılan koşulun sağlanması için gerekli olan yapısal ve ideolojik işlevleri, diğer toplumlara dayatma sürecinde istihdam edilmektedir.

Hukukun uluslararası bölüşüm ilişkilerinde sermayeye yeni değerlenme alanları açmak amacıyla kullanılması temelde hukukun inşai bir işlev üstlenebileceğine dair ön kabulün emperyalist değer aktarım ve sömürü ilişkilerinin üstüne giydirilmesi anlamına gelmektedir. Burjuva hukukunun toplumsallığın gerçek kaynağı olduğu, toplumsal ilişkilerin bizzat hukuk tarafından düzenlendiği⁵ ve hukukun toplumsal ilişkilerden ziyade zaman, mekân ve tarihten münezzeh bir dizi değerden türediği inancında⁶ temellerini bulan yaklaşımın ardında ise emek gücünün meta olarak alınıp satılması, artı değer sömürüsü ve burjuva sınıfının egemenliği üzerine kurulan burjuva ideolojisi ve burjuva sınıfının kâr arayışı yatmaktadır⁷.

⁴ BODENHEIMER, Edgar: “Some Recent Trends in European Legal Thought. West and East”, *The Western Political Quarterly*, 1949, Cilt 2, Sayı 1, s. 45-46.

⁵ COLLINS, Hugh: *Marksizm ve Hukuk*, (Çev.) TUNA, Umre Deniz, Dipnot Yayınları, Ankara, 2013, s. 22-23.

⁶ LENİN, Vladimir İlyiç: *Collected Works Volume 1 (1893-1894)*, Progress, Moskova, 1977, s. 139-140.

⁷ KARAHANOĞULLARI, ONUR: *Marksizm ve Hukuk – Diyalektik Hukuk Bilimi*, Yordam Kitap, İstanbul, 2018, s. 32; LENİN, Vladimir İlyiç: *Devlet ve Devrim*, (Çev.) KAYA, Mehmet, Emek Yayınları, İstanbul, 1976 (Devlet ve Devrim), s. 23-24; LENİN, Vladimir İlyiç: *Collected Works Volume 9 (June-November 1905)*, Progress, Moskova, 1977, s. 170-171; ÖZDEMİR, Ali Murat: *Sözün Mülkiyeti: Hukukun Ekonomi Politikası*, Dipnot, Ankara, 2008 (Sözün Mülkiyeti); VYSHINSKY, Andrey Ya: *Revolutsionnaya Zakonnost' I Zadachi Sovetskoy Zashchity*, Redakcionno-izdatel'skij Sektor Mosoblispolkoma, Moskva, 1934 (Revolutsionnaya Zakonnost').

Küreselci-tek kutuplu dünyanın alacakaranlığında burjuva-küresel hukuk ideolojisi dışında bir hukuk alanının olanaklı olduğu toplumlarca keşfedilmektedir. Çalışmamız söz konusu keşif sürecinde mevcut küreselci-burjuva hukuk ideoloji ve düzeni dışındaki bir olanağa dair birikime dönmeyi ve bu bağlamda ne burjuva ne de pre-kapitalist nitelikler taşıyan bir hukuk düzenini ele almayı amaçlamaktadır. Anılan amaca bağlı olarak burjuva olmayan bir hukuksal yapının hâkim olduğu Sovyet Rusya ve orada işleyen hukuk düzeni ile ideolojisi ele alınacaktır. Bu bağlamda ilk olarak hukukun sınıf egemenliği olgusu ile ilişkisi incelenecektir. Ardından ise kapitalist sınıf egemenliğinin tasfiye edildiği ama sınıflı bir dünyada en azından uluslararası düzlemde sınıflı bir toplum niteliğini taşımak zorunda olan Sovyet toplumunun sınıflı toplum koşullarında verili sınıf egemenliğini yeniden üretme sürecinde istihdam edilen normatif pratikler ve bağlaşıklarından müteşekkil bir aygıt olarak tanımladığı⁸ ve sınıflı toplum koşullarında bir aygıt olarak kullandığı⁹ biçimiyle Sovyet hukuku ele alınacaktır.

I. SINIF EGEMENLİĞİ VE HUKUK

Hukuk, sınıflı toplumlarda, verili sınıf egemenliğinin iktisadi koşullarının korunması ve ideolojik yeniden üretim süreçlerinin sınıf egemenliğinin genel çerçevesini koruyacak biçimde toplumsal ilişkileri koşullandırması sürecinde istihdam edilen ve münhasıran normatif pratiklerle işleyen bir baskı ve ideolojik yeniden üretim aygıtıdır. Hukukun anılan niteliği, hukuktan bahsetmek için sınıflı bir toplumdan bahsetmenin zorunlu olduğunu gösterir. Hukuk, sınıflı toplum koşullarında verili sınıf egemenliğinin yeniden üretilmesine özgülendiği için, öncelikle egemen sınıfın, bir sınıf olmaktan türeyen kolektif-sınıfsal menfaatlerini temsil eder. Dolayısıyla kapitalist bir toplumsallıktan ve burjuva sınıf egemenliğinden bahsettiğimizde, ilgili toplumsal formasyonda işleyen ve “hukuk” kategorisi içerisinde değerlendirilebileceğimiz normatif pratikler ile bağlı ilişkilerin kapitalist egemen sınıfın menfaatlerini temsil edeceğini ve hatta etmek zorunda olduğunu söylemekte bir yanlışlık olmayacaktır.

Hukukun sınıf egemenliğinden türemesi, sınıf egemenliğinin üzerinde kurulduğu üretim tarzına içrek iktisadi ilişkilerin doğrudan normlara yansımaları biçiminde gerçekleşmez¹⁰. Yani egemen sınıfın iktisadi niteliği ağır basan talep ve menfaatleri her zaman doğrudan normlar düzenine yansımaz. Hukuk burada normatif pratikler yoluyla toplumsal ilişkileri sınıf egemenliğinin genel çerçevesi içerisinde tutacak sınırları çizer. Anılan ilişkiler bağlamında hukuk, doğrudan üretim/bölüşüm ilişkilerinden değil üretim ve bölüşüm ilişkilerinin belirleyiciliği altında biçimlenen sınıf egemenliğinden türer¹¹. Üretim ve bölüşüm ilişkilerinin zorunlulukları etrafında biçimlenen normatif pratikler varsa da bunların hukuk biçimini edinmesi; verili sınıf egemenliğinin genel çerçevesini temsil eden normatif pratiklerin örgütlü birliğine bağlanmakla söz konusu olacaktır.

Devlet ve Hukuk, kapitalist sınıf egemenliğinin yeniden üretilme sürecinde istihdam edilen baskı ve ideolojik yeniden üretim aygıtları olarak sınıf egemenliğinin ürünleridir¹². Üretim ilişkilerinin bir yansımaları değil de sınıf egemenliğinin bir üretimi olarak hukuk, öncelikle verili sınıf egemenliği biçimini ve bu sınıf egemenliği biçimine bağlı olan birikim rejimini koruma ve düzenli işleyişini güvence altına alma işlevini üstlenir¹³. Temeli sınıf egemenliğinde olduğu için sınıf egemenliği ve egemen sınıf unsurları arasındaki çelişkilerde de sınıf egemenliğinden yana bir basınç üretmesi beklenen hukuksal pratikler;

⁸ HAZARD, John N: “Reflections on Thirty-Five Years of Research in Soviet Law”, *Columbia Law Review*, 1970, Cilt 70, Sayı 2, s. 192.

⁹ LENİN, Vladimir İlyiç: *Collected Works Vol 32 (December 1920-August 1921)*, Progress, Moskova, 1973, s. 469.

¹⁰ KARAHANOĞULLARI, s. 45-46; SCHLESINGER, Rudolf: *Marksizm ve Sovyet Hukuk Teorisi*, (Çev.) AKTAN, M., Sinan Yayınları, İstanbul, 1974 (Marksizm ve Sovyet), s. 27.

¹¹ QUIGLEY, John: *Soviet Legal Innovation an the Law of the Western World*, Cambridge University Press, NewYork, 2007, s. 6; VYSHİNSKY, *Revolutsionnaya Zakonnost'*.

¹² SHARLET, Robert / MAGGS, Peter B. / BEIRNE, Piers: “P. I. Stuchka and Soviet Law”, (Ed.) BEIRNE, Piers: *Contributions and Development of Soviet Legal Theory*, Routledge, New York, 2015, s. 56.

¹³ BEIRNE, Piers: “Empiricism and the Critique of Marxism on Law and Crime”, *Social Problems*, 1979, Cilt 26, Sayı 4, s. 379-380; PASUKANİS, Evgeny B.: *Genel Hukuk Teorisi ve Marksizm*, (Çev.) KARAHANOĞULLARI, Onur, Birikim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 39; SCHLESINGER, *Marksizm ve Sovyet*, s. 29.

anılan beklenti bağlamında öncelikle sınıf egemenliğine bağlıdırlar ve bu bağlamda görelî özerk¹⁴ bir nitelik taşırlar. Hukukun görelî özerkliği verili sınıf egemenliği biçiminin korunması gerekliliği çerçevesinde biçimlenen ideolojik formasyonların gerekliliğinden türemekte ve aynı ideolojik formasyonlar ile sınırlanmaktadır¹⁵. Fakat bu demek değildir ki hukuk iktisadi olandan kopuktur. Örneğin, emek gücünün meta olarak alınıp satılmasının ve artı değer temellükünün sözleşme formu içerisinde düzenlendiği¹⁶ burjuva toplumu, üretim ilişkilerine mündemiç sömürüyü boşluğa (*absence*) bırakma amacıyla kapitalist iş ilişkilerini salt hukuki bir form altında tasavvur etmektedir¹⁷. Örnekler çoğaltılabilecek olsa da sözleşme formunun temel niteliği bize hukuksal biçimler ile üretim ilişkileri arasındaki sürekli ilişkiyi göstermek bağlamında önemlidir.

A. Burjuva Sınıf Egemenliği ve Hukuk

Kapitalist sınıf egemenliği, kapitalist üretim tarzının bağrında büyüyen çelişkilere karşı, kapitalist üretim tarzının ve üretim tarzı içerisinde kaldığı hâliyle verili sınıf egemenliğinin genel koşullarının korunması ve genişletilmesi için seferber edilmiş¹⁸ pratiklerin kütleli etkinliğidir. Söz konusu kütleli etkinlik, zordan ideolojiye uzanan bir düzleme yayılan çeşitli unsurları içerisinde barındırır¹⁹. Devlet aygıtından hukuka ve oradan da ideolojik pratiklere uzanan unsurlar genel olarak yapıyı oluştururken; sınıf egemenliği, anılan yapının toplumsal formasyonun yeniden üretim koşullarını belirleme biçiminde, söz konusu koşulların egemen sınıfın genel menfaatleri ile olan ilişkisinde ve biçimlenme hâlinin etkinliğinin sürekliliğinde yatmaktadır. Sınıf egemenliği altında, başta devlet olmak üzere karşımıza çıkan yapısal ilişki setleri, ideolojik aygıtlar ve söylemler son kertede kapitalist sınıfın üretim araç ve ilişkileri üzerindeki hâkimiyetini ve artı değer temellükünün genel çerçevesini güvenceye alacak bir biçimde²⁰ toplumsal formasyonun yeniden üretimine katılırlar. Hukuk da anılan yapısal ilişki setlerinden biri olarak sınıf egemenliğinin yeniden üretilmesi süreci ile doğrudan ilişkilidir²¹.

Kapitalist sınıf egemenliği sadece iktisadi bir ilişki değil, iktisadi ilişkilerin belirleyici etkisi altında olmakla birlikte siyasi de bir ilişkidir²². Bu bağlamda üretim araçları üzerindeki özel mülkiyet ve artı değer temellükünün genel koşullarından türemesine²³ rağmen, altyapı karşısında görelî özerk formlara ihtiyaç duyar. Söz konusu görelî özerklik talebi özellikle tikel kapitalistlerin sınıf egemenliğinin genel çerçevesini tehlikeye atacak bir etkinlik içerisine girdikleri örnekler bağlamında önemlidir. İşçi sınıfının bastırılması noktasında tikel kapitalistlerin menfaatleri ile bir sınıf olarak kapitalistlerin kolektif-sınıfsal menfaatleri çelişmezken üretim tarzının genel çerçevesinin, artı değer temellükünün, üretim araçları üzerinde özel mülkiyetin ve bir bütün olarak kapitalist sınıf egemenliğinin yeniden üretiminin işçi sınıfı tarafından değil de tikel kapitalistler tarafından tehlikeye düşürüldüğü durumlarda tikel kapitalistler ile bir sınıf olarak kapitalistlerin menfaatleri çelişir. Anılan çelişkinin yeri geldiğinde bazı kapitalistleri feda ederek ekonomi ve toplumun kapitalist karakterini koruyacak biçimde çözümlenmesi gerekliliği, kapitalist toplumlarda anılan işlevi üstlenen devlet aygıtı ve hukukun görelî özerk bir yapı edinmesini dayatır ve kapitalist sınıfın bir sınıf olmaktan türeyen kolektif menfaatleri arasına ekler.

¹⁴ POULANTZAS, Nicos: *Political Power and Social Classes*, New Left Books, Londra, 1973.

¹⁵ KARAHANOGULLARI, s. 80.

¹⁶ PASUKANIS, s. 83.

¹⁷ SHARLET / MAGGS / BEIRNE, s. 51.

¹⁸ STUÇKA, Pyotr: "Burzhuaaznoe Pravo", (Ed.) STUÇKA, Pyotr: *Èntsiklopediya Gosudarstva i Pravo I*, Izdatel'stvo Kommunisticheskoy Akademii, Moskva, 1929, s. 217-218.

¹⁹ GUINS, George C.: "Law Does not Wither Away in the Soviet Union", *The Russian Review*, 1950, Cilt 9, Sayı 3 (Law Does Not Wither), s. 187; LENİN, *Devlet ve Devrim*, s. 12-16.

²⁰ STALİN, Josef V.: *Eserler Cilt 1*, (Çev.) YARKIN, İsmail, İnter Yayınları, İstanbul, 1989, s. 251; PASUKANIS, s. 87; SCHLESINGER, *Marksizm ve Sovyet*, s. 25-26.

²¹ SCHLESINGER, *Marksizm ve Sovyet*, s. 27-28.

²² LENİN, Vladimir İlyiç: *Collected Works Volume 4 (1898-April 1901)*, Progress, Moskova, 1977, s. 174-175.

²³ PASUKANIS, s. 90.

Burjuva-kapitalist toplumlarda hukuk; sözleşme ideolojisi, bireysel hak söylemi gibi kapitalist üretim tarzının genel çerçevesini çizen toplumsal ilişkileri normatif pratikler yoluyla düzenler. Anılan düzenleme sonucunda ilgili toplumsal formasyonda artı emeğe kapitalist üretim ilişkileri içerisinde el konulmasının koşulları güvence altına alınmış olur. Söz konusu süreç dâhilinde hukuk, toplumsal formasyonun yeniden üretim sürecinin sınırlarını ve yönelimini belirler²⁴. Hukukun yeniden ürettiği ve pratikler aracılığıyla somuttaki gerçeğe dayattığı ideoloji; söz konusu toplumda faal olan ilişkilerin hangilerinin toplumsal formasyonun yeniden üretimine katılabileceğinin; hangilerinin ise katılamayacağına (yaptırıma tabi tutulacağına yahut yoklukla malul olacağına) sınırlarını çizer²⁵. Böylece toplumsal formasyonun yeniden üretim sürecinin kapitalist sınıf egemenliğinin genel çerçevesi içinde kalması amaçlanır²⁶.

Burjuva ideolojisi, içerisinde hukukun; toplumsal sınıfların, çelişkilerin, üretim ve bölüşüm ilişkilerinin üzerinde bağımsızca salınan ve adaleti gerçekleştirebilmek adına tarafsız bir konumda bulunan bir şey olduğu temel önermesini barındırır²⁷. Temelde iktisadi ve siyasi ilişkilerin birbirinden ayrı ve politik toplum ile sivil toplumun birbirinden bağımsız olduğuna duyulan inancın türevi olan bu tutum, ilk başta basit bir yanlış bilinç pratiği olarak görülebilecekse de esasında artı değer sözleşme formu içerisinde temellük edilmesi sürecinde önemli bir işleve sahiptir. Hukuk biçiminin sınıf egemenliğinden bağımsız bir ilkeler düzleminden türediği fikri, işçinin artı emeğine sözleşme dolayısıyla el konulması sürecinin sınıf egemenliği ile olan ilişkisini gizler. Kurulan kapalı söylem içerisinde artı değer temellükü işçinin üretim araçlarından yoksun bırakılmasına bağlı bir sömürü edimi değil, sınıf egemenliğinin etkilerinden ve bizzat politik olandan bağımsız bir hukuk düzeni içerisinde biçimlenmiş sözleşme ilişkisinin hukuki ve bu bağlamda kategorik olarak meşru sonucu biçimini edinir. Söz konusu ideolojik aktarımın sonucunda ise sömürü yerini rızaya bırakır ve yoksulluk basitçe yoksul olanın kendi sorunu olarak politik alanın dışına atılır.

Unutulmamalıdır ki burjuva hukukunun toplumsal ilişkiler üzerindeki hâkimiyeti yani üstünlüğü, beraberinde sözleşme formu, ücret ilişkisi ve artı değer sömürsünü getirdiği için üretim ve bölüşüm ilişkileri ile sınıf egemenliği ortada değilmişçesine değerlendirilemeyecektir. Hukuk biçimden sözleşme formuna ve oradan da artı değer hukuksal pratikler dolayısıyla sömürülmesine uzanan bu hat, burjuva hukukunun kendine biçtiği değer ardında bekleyen nesnelliktir.

B. İnşai Etki ve Tutarlılık Sorunu

Burjuva ideolojisinin hukukla olan ilişkisindeki en önemli unsurlardan biri, hukukun toplumsal ilişkileri düzenleme yoluyla toplumsallığın inşasına birinci dereceden katıldığı iddiasıdır²⁸. Söz konusu iddia hukukun üretim ve bölüşüm ilişkilerinden, toplumsal sınıflar ve onların mücadelelerinden ve kapitalist üretim tarzına bağlı olarak sömürü olgusundan bağımsız, sayılanların üzerinde salınan evrensel ve kendisine biçilen sınırlar içinde kaldığı müddetçe de adil bir düzenleyici olduğuna ilişkin önerme bağlamında önemli bir işleve sahiptir. Şayet hukuk; üretim, sınıf ve sömürü üçlüsünden bağımsız ve onların belirleyici etkilerinin erişemeyeceği bir noktadaysa o zaman sayılan alanlardaki sorunların hukuk dolayısıyla çözümlenmesi mümkün olacaktır. Hukuk, sorunlardan ve sorunun kaynağından gelen etkilere karşı bağımsız olabildiği ölçüde sorunu çözmek için kullanılabilir. Söz konusu bağımsızlık hukuk pratiklerinin burjuva ideolojisiyle belirlenmiş sınırlar içerisinde kalmasını ön gerektirdiği için de sınıflar arasındaki çelişkilerin çözümü burjuva ideolojisinin norm olarak kabulünü zorunlu kılmaktadır. Hukukun anılan etkisi, toplumsal sorunlara karşı burjuva ideolojisi ve hukuk düzeni dışında bir çözüm aramayı olanaksız ve talep edilemez kılmaya yönelmektedir. Böyle bir yö-

²⁴ COLLINS, s. 120-121.

²⁵ COLLINS, s. 133.

²⁶ LENİN, Vladimir İlyiç; *Collected Works Volume 6 (January 1902-August 1903)*, Progress, Moskova, 1977, s. 216-217.

²⁷ COLLINS, s. 25; PASUKANİS, s. 152.

²⁸ KARAHANOĞULLARI, s. 32; PASUKANİS, s. 87.

nelme hâlinin kapitalist sınıf egemenliğinin yeniden üretilme sürecinde çelişkileri sınıf egemenliğinin yedeğine alan etkisi, burjuva hukukuna inşai bir etki tanınmasını zorunlu kılmaktadır.

Burjuva ideolojisinin içinden bakıldığında hukuk, toplumsal ilişkileri düzenleme yoluyla biçimlendirmekte ve hatta bizzat ortaya çıkarmaktadır²⁹. Burjuva hukuk ideolojisi, hukuku toplumsal ilişkilerin kurucu unsuru hâline getirmekle artı değer temellükünün hukuk biçim dışında kalan sebeplerini (emek gücü taşıyıcıların üretim araçları ve geçim imkanlarından yoksun bırakılması, hukuk biçimin gücünü kapitalist sınıfın baskı aygıtı olan kapitalist devlette bulması gibi) hukuk biçimi içinde eritmektedir³⁰.

Hukuk, toplumsal ilişkilerin kurucu unsuru olarak kavrandığında, toplumsal ilişkiler hukuksallaşmaktadır. Toplumsal ilişkiler hukuksallaşırken özellikle artı değere sözleşme formuyla el konulması örneğinde görülebileceği üzere somut ilişkilere etki eden zorunluluklar hukukun diline tercüme edilmekte ve bu esnada ücret ilişkisine içrek sınıf egemenliği, üretim araçları üzerindeki hâkimiyet ve sömürü olguları sözleşme formunun dışında bırakılmak suretiyle yok sayılmaktadır. Hukuksallaşma ile işçilerin üretim araçları üzerindeki özel mülkiyet ve kapitalist sınıf egemenliği altında emek güçlerini, ürettikleri artı değere el konulmasını kabullenerek satmak zorunda olmaları, yerini “hür” irade ile sözleşme imzalayan ve hukuk önünde “eşit” olan bir birey olma hâli ve bireyliğin sonuçlarına bırakmaktadır. Böylece esasında politik bir sorun olan artı değer temellükü üretim araçlarına sahip ya da yoksun olmaya bağlı sınıf ilişkisinin değil; sözleşme ilişkisinin, politik değil de iradi bir sonucu olmakta ve yoksulluk yoksul olanın kabahati olarak nitelenmektedir.

Hukukun toplumsal ilişkilerin kurucusu olarak kabul edilmesiyle toplumsal alana hâkim olan çelişkilere ilişkin çözüm arayışı hukuk biçimi içerisinde kalmaya zorlanabilir hâle gelir. Burada hukuk biçim içerisinde kalmak basitçe legal-illegal tartışmasının ötesinde, toplumsal sorunların çözümüne ilişkin keşiflerin mevcut burjuva hukuk ideolojisini ön varsayma zorunluluğu olarak anlaşıldığında sorun daha anlaşılabilir hâle gelecektir. Şayet toplumsal alana hâkim olan çelişkilere ilişkin çözüm arayışları burjuva hukuk biçimi ve ideolojisini verili ve kategorik biçimde olumlu olarak kabul etmek zorundaysa o zaman keşifler artı değer sözleşme formu içinde temellük edilmesi etrafında çizilmiş sınırların dışına çıkamayacaktır. Anılan sınırlılık içerisinde toplumsal sorunlara ilişkin keşiflerin burjuva karakteri ve kapitalist üretim tarzının genel çerçevesi ile uyumu güvence altına alınmış olacaktır.

Hukukun üretim ilişkilerinden ayrı bir varlığı varmışçasına toplumun temeline yerleştirilmesi, burjuva ideolojisi içinden bakıldığında bir toplumun kendini yeniden üretme kabiliyetinin, hukukun tüm toplumsal ilişkilerden üstün ve onlara hâkim olabilmesine orantılı olarak kavranması sonucunu doğurmaktadır. Hukuksal bakış açısının hâkim olduğu böyle bir düzlemde sınıflar, sömürü ve çelişkiler kaybolmakta, tüm sorunlarımız aslen hukuk sorunu olarak kavranmaktadır³¹. Kapitalist üretim ilişkilerine mündemiç sömürü ve buna eşlik eden burjuva sınıfı egemenliğinin söylemin açıklama alanının gerisinde yokluğa maruz bırakılabilmesi için hukukun sınıflardan bağımsız, tüm toplumun menfaatinin gözetilen bir form olarak sunulabilmesi burjuva ideolojisi için bir zorunluluktur³². Böyle bir düşünme pratiği içerisinde ise üretim araçları üzerindeki hâkimiyet rejimi ve sınıf egemenliğinin el değiştirmesinin bir talep olarak değerli olma imkânı yoktur. Hatta çoğu durumda anılan talepler hukuk ideolojisinin sınırlarına, “yeterince hukuki olmadıkları” için takılırlar³³.

²⁹ PASUKANİS, s. 91.

³⁰ FULLER, Lon L.: “Pashukanis and Vyshinsky: A Study in the Development of Marxian Legal Theory”, *Michigan Law Review*, 1949, Cilt 47, Sayı 8, s. 1160-1161.

³¹ COLLINS, s. 94-97; KARAHANOGULLARI, s. 35; PASUKANİS, s. 83.

³² BEIRNE, Piers / SHARLET, Robert: “Toward a General Theory of Law and Marxism: E. B. Pashukanis”, (Ed.) BEIRNE, Piers: *Contributions and Development of Soviet Legal Theory*, Routledge, New York, 2015, s. 20; COLLINS, s. 26.

³³ AVCIOĞLU, Doğan: *Devrim ve Demokrasi Üzerine*, Tekin Yayınları, İstanbul, 2001; ENGELS, Friedrich: *Anti-Dühring: Bay Eugen Dühring'in Bilimi Altüst Edişi*, (Çev.) YARKIN, İsmail H., İnter Yayınları, İstanbul, 2000; KIVILCIMLI, Hikmet: *Oportünizm Nedir?; Halk Savaşının Planları, Devrim Zorlaması Demokratik Zorlama*, Derleniş Yayınları, Ankara, 1978; ÖZDEMİR, *Sözün Mülkiyeti*.

Hukukun inşai etkisi sorunu meta mübadelesinin ve ücretli emeğin hâkimiyetini gereksindiği ölçüde kapitalizme ve burjuva sınıf egemenliğine özgüdür. Çünkü diğer toplum modellerinden farklı olarak kapitalist toplumlar, toplumsal ilişkileri neredeyse bütünüyle hukuksallaşmış formlar altında tasavvur ederler³⁴. Burjuva toplumlarında hukukun üstünlüğünün somut karakteri, burjuva toplumlarında üretim ve bölüşüm ilişkileri ile bu ilişkilerde ortaya çıkan sömürünün hukuksal biçimler altında yürütülmesinde/yürütülebiliyor olmasında yatar³⁵. Burjuva toplumu toplumsal ilişkileri ve özellikle de sözleşme formu altında toparlanabilecek olan üretim-bölüşüm-sömürü ilişkilerini büyük ölçüde hukuksal biçimler altında işletir. Üretim ilişkileri, bölüşüm ilişkileri ve sömürü pratiklerinin hukuksal biçimler altında ifade edilmesi, hukuk pratikleri dolayısıyla burjuva ideolojisinin tüm toplumun menfaati kisvesi altında topluma aktarılabilmesi³⁶ imkanını bünyesinde taşımaktadır.

Artı değer temellükünün büyük ölçüde hukuk biçimi içerisinde tamamlanması; artı değer temellükünün ardında yatan ve salt hukuksal olmayan üretim araçlarından yoksunluk ve sahiplik hâllerini, hukuk biçimi içerisinde sorumluluğun sözleşmenin “özgür” taraflarına ait olduğu bir forma dönüştürülür. Tarif edilen dönüşüm ile birlikte mülkiyet, iktisadi ve siyasinin bir arada bulunduğu sınıfsal bir mefhum olmaktan çıkarak hukuksal bir mefhum hâline dönüşür. Anılan dönüşüm özellikle ilkel birikimin mülkiyet formuna taşınması bağlamında önemlidir. Daha önce burjuva mülkiyetine konu olmamış şeylerin siyasi olarak elde edilerek burjuva mülkiyetine aktarıldığı sömürgecilik sürecinin anlaşılması burada anahtar niteliktedir. Sömürgecilik sürecinde Afrika ve Amerika kıtaları başta olmak üzere kapitalistleşmemiş dünyanın emek gücü ve kaynaklarının sözleşme formu dışında el konularak kapitalist piyasalara aktarılması sürecinde ilkel birikime tabi servet sonradan hukuk biçimi içine taşınmış ve ancak burjuva üretim ilişkilerine dâhil olduğu noktada mülkiyet hakkına ilişkin burjuva koruma mekanizmalarına tabi hâle gelmiştir. Sömürgeleştirilen dünyanın kendisinden çalınan serveti burjuva hukuk ideolojisi içerisinde geri istemesinin önüne geçen bu kopukluk, ancak hukuka inşai bir rol vermekle mümkündür. Mülkiyeti münhasıran burjuva hukuk içerisinde anlamlı ve dolayısıyla da ancak burjuva üretim ilişkileri içerisine dâhil olan şeylerin, söz konusu dahil etme hâlinde sonra taşıyabilecekleri bir nitelik olarak tanımlamak için burjuva hukukuna bir şey üzerindeki sahiplik hakkını inşa edebilecek bir nitelik tanımlanması gerekmektedir.

Sınıf egemenliğinin söz konusu olduğu bir düzlemde hukuk, verili sınıf egemenliğinin bir türevi olarak iş görecektir. Ne var ki bir toplumda hukukun mevcut ve işler hâlde olduğundan bahsetmenin sınıf egemenliği yanında gelen diğer koşulu da toplumsal formasyonun sınıf egemenliği çerçevesinde yeniden üretilmesi süreçlerinin içsel olarak görece bir tutarlılık arz etmesidir³⁷. Burjuva sınıf egemenliği bağlamında tutarlılık, toplumsal formasyonun yeniden üretiminin sınıf egemenliği doğrultusunda düzenlenmesi-sınırlanması-yönlendirilmesi süreçlerinde kapitalist üretim tarzının genel çerçevesini teşkil eden normatif düzenin tikel kapitalistlere karşı dahi korunması örneğinde görülebildiği şekliyle sınıf egemenliğinin genel ilkelerinin ve gereksinimlerinin normlarda içerilmesi ve gerektiğinde egemen sınıfın tikel unsurlarına karşı dahi işletilmesidir³⁸. Yani emek gücünün meta olarak alınıp satılabilmesi sürecinde ortaya çıkmış olan bir kurum olarak burjuva hukukundaki sözleşme kurumu ve bu kurumun düzenlediği iş ilişkilerinde asgari bir tutarlılığın gözetilmesi, sözleşmeye ilişkin soyut hukuksal biçimin taraflara, biçimsel eşitlik sınırları dâhilinde tutarlı bir biçimde uygulanmasıdır.

Burjuva hukuk ideolojisinin en önemli dayanaklarından biri olan hukuk önünde biçimsel eşitlik ilkesi de anılan tutarlılık gereksinimi ve görece özerkliğin bir sonucu olarak öne çıkar. Artı değere el konulması başta olmak üzere toplumsal formasyonun yeniden üretim süreçlerinin sürdürülebilmesi için gerekli olan tutarlılık ve görece özerkliğin dayanaklarından biri olduğu ölçüde hukuk önünde bi-

³⁴ SCHLESINGER, *Marksizm ve Sovyet*, s. 185; VYSHİNSKY, *Revolyusionnaya Zakonnost'*.

³⁵ STUÇKA.

³⁶ PASUKANIS, s. 119.

³⁷ COLLINS, s. 103.

³⁸ SCHLESINGER, *Marksizm ve Sovyet*, s. 188.

çimsel eşitlik, artı değer temellükünün hukuk biçimi içerisinde sürdürülebilmesi için temel gerekliliklerden biri hâline gelmiştir ve anılan amaçla sınırlıdır³⁹. Hukuk önünde biçimsel olarak eşit olmak, üretilen maldan emek gücüne kadar her türlü metanın piyasa koşullarında değiştirilebilmesi adına emek gücünün meta olarak satılmasını zorunluluğa dönmekten alı koyan koşulların ve meta mübadelecilerini birbirlerinden ayıran ve düzenli-sürekli mübadeleyi olanaksız kılan farklı hukuk düzenlerinin, bütünleşmiş pazar içerisinde tasfiye edilmesi anlamına gelmektedir⁴⁰.

Feodal ayrıcalıkların kaldırılması ve bütünleşmiş pazar içinde meta mübadelesinin tekdüzeleştirilmiş bir düzlemde gerçekleştirilmesi bağlamında hukuk önünde eşitlik, burjuva kapitalist uygarlığın temelinde yatmaktadır. Burjuva hukuk ideolojisinin temel dayanaklarından biri olan sözleşme ilişkisinin tarafları, hukuk karşısında biçimsel olarak eşit meta mübadelecileri olarak çıkmakta oldukları⁴¹ için sömürü olsa olsa sözleşme ilişkisinin bir sonucu ve *öznenin* kendi sorunu olmaktadır⁴².

Hukukun iç tutarlılığına sahip olma zorunluluğunun ikinci dayanağı ise burjuvazi ile proletarya arasındaki çelişkilerin baskılanmasının/ertelenmesinin burjuva sınıf egemenliği nezdindeki gerekliliğidir. Burjuva-kapitalist toplumun üretim ilişkilerinden türeyen çelişkilere dayanan varlığı bu çelişkilerin çözümlenmesini imkânsız hâle getirdiği⁴³ ölçüde hukuk, söz konusu çelişkilerin baskılanması/ertelenmesine yönelik keşifleri de ihtiva etmek durumundadır⁴⁴. Burjuva hukukunun etkinliği, toplumsal formasyonun yeniden üretiminin verili sınıf egemenliğinin genel çerçevesi içinde tutulması sürecinin aslen hukuksal biçimler aracılığıyla yerine getirilebiliyor olmasına denk düştüğü için, söz konusu tutarlılık son kertede sınıf egemenliğinin verili biçimi içinde tutarlı olmaya tekabül etmektedir. Bu bağlamda topluma biçimsel olarak eşit düzlemde uygulanacak olan hukuksal biçimlerin düzenlediği ilişkilere içkin eşitsizliği-sömürüyü-şiddeti ortadan kaldırmadığını⁴⁵ bilakis biçimsel eşitliğin sınıf egemenliğinin sayılan unsurlarının korunmasının bir unsuru olduğunu hatırlamak gerekmektedir.

II. SINIF EGEMENLİĞİ VE SOVYET HUKUKU

Sovyet devlet ve hukuk sistemi 1917 Ekim Devrimi'nin ardından kurulmuştur. Devrim, sınıf egemenliğinin el değiştirmesi ile neticelendiği için sınıf egemenliğinin el değiştirmedeği ama yalnızca biçim değiştirdiği reform dönemlerine nazaran daha radikal toplumsal değişimleri bünyesinde taşımaktadır. Söz konusu değişimler burjuva toplumsallığa özgü ve burjuva söylemsel pozisyonları içerisinde olağan sayılan pek çok kurum, yordam ve yapısal formasyonun tasfiyesini gerektirdiği kadar, burjuva ideolojisi içerisinde tahayyül dahi edilemeyen yahut tahayyül edilmesi dahi kabul edilmeyen pek çok kurum, yordam ve yapısal formasyonun da keşfini kapsamaktadır⁴⁶. Bir proletarya diktatörlüğü olan Sovyet Devleti ise proletaryanın toplumsal iktidarı ele geçirmesi ile sınıflı toplumun ortadan kaldırılması arasında ihtiyaç duyduğu üstyapı kurumlarının bir bütünlüğüne tekabül etmektedir⁴⁷. Söz konusu üstyapı kurumları, bir yandan proletaryanın henüz tasfiye edilmemiş olan sınıflar ve ilişkileri, proletaryanın sınıf egemenliği içerisinde tasfiye etmesine yönelik aygıtlara tekabül etmekte ama eş zamanlı olarak proletaryanın toplumsal iktidarını savunmak için kullanacağı aygıtları da bünyesinde barındırmak durumundadırlar⁴⁸.

³⁹ PASUKANİS, s. 129.

⁴⁰ PASUKANİS, s. 120-122.

⁴¹ PASUKANİS, s. 110-113.

⁴² PASUKANİS, s. 84-85.

⁴³ LENİN, *Devlet ve Devrim*, s. 9-10.

⁴⁴ KARAHANOGULLARI, s. 118.

⁴⁵ VYSHİNSKY, *Revolutsionnaya Zakonnost'*.

⁴⁶ STALİN, Josef V.: *Eserler Cilt 5*, (Çev.) YARKIN, İsmail, İnter Yayınları, İstanbul, 1990, s. 95; STALİN, Josef V.: *Eserler Cilt VI*, (Çev.) YARKIN, İsmail, İnter Yayınları, İstanbul, 1990 (Cilt VI), s. 114-115.

⁴⁷ LENİN, *Devlet ve Devrim*; SHARLET / MAGGS / BEIRNE, s. 57; VOYTINSKY, Josef C.: "Administratsiy", (Ed.) STUÇKA, Pyotr: *Éntsiklopediya Gosudarstva i Pravo I*, Izdatel'stvo Kommunisticheskoy Akademii, Moskva, 1929, s. 56.

⁴⁸ TREVASKES, Sue: *Afterlives of Chinese Communism: Political Concepts from Mao to Xi*, Australian National University Press / VER-SO, Acton, 2019, s. 251; VISHNIAK, Mark: "Sovereignty in Soviet Law", *Soviet Studies*, 1949, Cilt 8, Sayı 1, s. 35.

Sovyet Devrimi işçi sınıfının siyasal iktidara öncü organları dolayısıyla sahip olduğu, siyasal iktidarın münhasıran işçi sınıfının tarihsel ve sınıfsal menfaatlerini temsil ettiği bir siyasal yapıyı ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Söz konusu sürecin en önemli aşamalarından biri de üretim ve bölüşüm ilişkilerinin burjuva karakterinin tasfiyesidir. Söz konusu tasfiye sürecinde üretim araçları kamusallaştırılacak, serbest piyasa ekonomisi yerine planlı ekonomi modeline geçilecek ve ücret ilişkileri artı değer temellükü ve kar oranlarını artırma eğilimine göre değil proleter sınıf egemenliğinin yeniden üretilmesi süreçlerine, toplumsal faydaya ve işçi sınıfının refahının tikel olanı aşan bir kolektiflik düzleminde artırılması eğilimine bağlı olarak yeniden düzenlenecektir.

Üretim araçları, toprak, doğal kaynaklar ve konutlar üzerindeki özel mülkiyete son veren; ticareti ve kredi-bankacılık sistemini doğrudan devlet denetimine alan; toplumsal gereksinimleri bireysel bir haktan çok kamusal bir ödev ve yükümlülük olarak yeniden tanımlayan bir dönüşüm süreci⁴⁹ toplumsal ilişkileri düzenlerken burjuva hukuk ideolojisinin söylem ve kavramlarını daha “halkçı” bir donda dönüştürerek dahi olsa kullanamayacaktır. Üretim araçları ve emek ile ilişkisi burjuva ideolojisinin tahayyül sınırlarının ötesinde bir yerde kurulacaksa eğer normatif pratiklerin de anılan sınırların dışında aranması gerekmektedir. Aksi, burjuva hukukunu istihdam ederek, hukuk biçimi tarafından taşınan ve kökleri burjuva toplumsallığı ve ideolojisinde bulunan ve burjuva karakteri haiz tortuları toplumsal ilişkiler düzlemine taşımak anlamına gelecektir ki bu, burjuva ilişkileri toplumdan zaman içerisinde bile olsa ayıklamayı düşünen bir toplumsal proje için kendisi ile çelişmek ve amacını aygıtın yapısal özelliklerine feda etmek anlamına gelmektedir.

A. Proletarya Diktatörlüğü

Sovyet Devleti, bir proletarya diktatörlüğü olması bağlamında burjuva hukuk ideolojisine mün-demiç teorik kabuller ile doğrudan doğruya bağlı değildir. Burjuva hukuk düzeni yahut burjuva haklar kataloğu gibi teorik kabuller, üretim araçları üzerindeki özel mülkiyet ve artı değerün ücret ilişkisi dolayısıyla sermaye elinde birikmesi gereklilikleri etrafında biçimlendikleri için Sovyet Devleti ve hukuk düzeni için ilkesel normlar olarak kabul edilemez; Sovyet hukuk sisteminin varlığını, yokluğu yahut işlerliğini denetlemek için bir kriter olarak kullanılamazlar. Proletarya diktatörlüğünün hukuk karşısındaki konumu, verili hukuk sisteminin iktidardan uzaklaştırılan egemen sınıfların hukuku olduğu ve bu bağlamda da burjuva hukukuna bağlı kalmanın beraberinde burjuva sınıf egemenliğine özgü yapısal formasyon ve ilişkilerinin korunmasına tekabül edeceği yönündedir⁵⁰.

Devrimin ertesinde sınıflı toplum bir anda ortadan kalkmayacağı için, proletaryanın artık egemen sınıf olmaya soyunduğu toplumda, toplumsal formasyonu yeni sınıf egemenliği içerisinde yeniden üretecek aygıtlara ihtiyacı vardır⁵¹. Anılan aygıtların bütünsel örgütlenmesi, egemen sınıf olarak proletaryanın devleti olan proletarya diktatörlüğüdür⁵². Proletaryanın, en sonunda kendisi de sönmelenmek durumunda baskı aygıtı olarak ortaya çıkacak olan diktatoryasının en önemli görevi ise burjuva toplumu ve burjuvazinin toplumsal formasyonun her veçhesinde bastırılması, yenilgiye uğratılmasıdır⁵³. Devlet aygıtı, hukuk ve proletarya diktatoryasının tüm diğer üst yapısal/ideolojik/politik unsurları bu uğurda kullanılması gereken aygıtlara tekabül etmektedirler.

⁴⁹ KARAHANOGULLARI, s. 146; QUIGLEY, s. 11.

⁵⁰ SCHLESINGER, *Marksiizm ve Sovyet*, s. 75; ÈNŞİKLOPEDIYA GOSUDARSTVA İ PRAVA: “Absolyutnoe Pravo”, (Ed.) STUÇKA, Pyotr: *Ènşiklopediya Gosudarstva i Pravo I*, Izdatel'stvo Kommunisticheskoy Akademii, Moskva, 1929, s. 14.

⁵¹ LENİN, *Devlet ve Devrim*, s. 33; STALİN, *Cilt VI*, s. 109-118; SCHLESINGER, *Marksiizm ve Sovyet*, s. 32-33.

⁵² LENİN, *Devlet ve Devrim*, s. 36; STALİN, Josef V.: *Eserler Cilt 8*, (Çev.) KAYA, Salih N. / YARKIN, İsmail, İnter Yayınları, İstanbul, 1991, s. 40-63.

⁵³ STALİN, Josef V.: *Eserler Cilt 4*, (Çev.) YARKIN, İsmail, İnter Yayınları, İstanbul, 1990, s. 136; STALİN, *Cilt VI*, s. 110.

Söz konusu aygıtlar, burjuva-liberal bir kuvvetler ayrılığı rejimi içerisinde birbirlerinden görüntüde bağımsız olarak örgütlenemezler⁵⁴. Devrim, siyasal iktidarda hâkimiyet kurarak toplumsal ilişkileri dönüştürmeyi hedeflemektedir ve böyle bir hedef siyasal iktidarın tüm veçhelerinin, aralarında çelişki üretmeyecek bir mekanizma etrafında birleştirilmesini gerektirmektedir. Dolayısıyla siyasal iktidarın veçheleri olarak erkler birbirlerini sınırlayacak bir formda değil de tanımlı politik amaca yönelik bir etkinlik içinde çalışır ve yapı kuvvetler birliği etrafında teşkilatlanır⁵⁵. Tarif edilen bu durum esasında münhasıran Sovyet Devrimi'ne de özgü değildir. İçeriğinden bağımsız bir biçimde; biçimsel olarak devrimsel niteliklere sahip tüm toplumsal hareketler siyasal iktidarı elde ettiklerinde sınıfsal yönelimlerine göre ya sürekli bir biçimde ya da en azından yapıyı stabilize edene kadar erklerin birbirleri ile ilişkisinde benzer bir tutum alırlar.

Proletarya diktatörlükleri sınıflı toplumlarda işçi sınıfı için kazanılmış mevziler olduğu ölçüde devlet aygıtı ve hukuk, egemenliği elinde bulunduran sınıfın, bir zamanlar egemen olan sınıflar ve onların kalıntılarına karşı kendi sınıf menfaatlerini koruyacağı, toplumu proletaryanın ideolojik hegemonyası altında biçimlendirecek olan baskı aygıtlarıdır⁵⁶. Bu bağlamda *Krylenko*, *Goikhbarg* ve *Pashukanis* gibi Sovyet hukukçuları, kendi içinde ton farklılıkları taşımakla birlikte hukuku, kurulmuş olan proletarya diktatörlüğünün sosyalizmi gerçekleştirme yolunda gerek kendini savunmak gerekse de sosyalizmin inşasının önündeki engelleri aşmak amacıyla kullanacağı ve en nihayetinde sönmülmesi gereken bir aygıt olarak görmektedirler⁵⁷.

Proletarya diktatörlüğü dönemindeki normatif pratikler, işçi sınıfının egemen sınıf olduğu koşullar altında toplumsal ilişkileri düzenleyen ve işçi sınıfının egemen sınıf konumunu koruyup tarihsel menfaatlerini gerçekleştirmeye yönelik bir nitelik arz ederler. Anılan niteliklerinden ötürü proletarya diktatörlüğü döneminde işleyen normatif pratikler hukuksal bir niteliğe sahiptirler. Daha da önemlisi proletarya diktatörlüğü sınıflı toplum koşullarında işçi sınıfının egemen olduğu bir sınıf egemenliği paradigmasının devlet biçimi olduğu için işçi sınıfının egemen olduğu sınıf egemenliği düzeninin yeniden üretilmesi ve ilerletilmesi sürecinde bir zorunluluktur ve beraberinde yine zorunlu olarak proletarya diktatörlüğünün hukukunu gereksinir. Devrim sürecinde siyasal iktidar aygıtları ve onlar üzerindeki hâkimiyeti ile proletarya, karşılaştığı sorunları öncelikle bizzat çözecek ve zaman içinde bu çözümler bir araya gelerek belirli düzenliliklere dönüşeceklerdir. Anılan düzenlilikler ise proletarya diktatörlüğünün hukukuna dönüşecektir⁵⁸.

Sovyet Devleti'nin kurulması ile artık Çarlık ve *Kerenski* döneminden kalan hukuk sistem ve ideolojisi ile devam etme imkânı kaybolmuştur. Anılan nedenden ötürü yeni Sovyet iktidarı, işe mevcut hukuk sistemini tasfiye ederek başlamıştır⁵⁹. Burjuva hukuk düzeni kademeli olarak tasfiye edilirken, hukukun bir baskı aygıtı olması bağlamında hukuk aygıtı ve pratikleri, bu kez, yeni kurulan işçi sınıfı diktatörlüğünü korumak ve burjuvazi, feodal aristokrasi ve diğer sınıflar üzerinde baskı kullanmak amacıyla kullanılacaktır. Hukukun bir baskı aygıtı olarak açık bir biçimde kullanılması, burjuva hukuk ideolojisine hâkim olan hukuk fikrinin terk edilmesi ile neticelenecektir.

Hukukun toplumsal ilişkilerin üzerinde tarafsız bir biçimde salınan ve münhasıran üretim-sömürü ilişkilerinden münezzeh bir adaleti arayan bir işleyiş olarak kabul edildiği burjuva teorik kabulleri

⁵⁴ SUKHOPLYUEV, İvan: "Administrativnaya Yustitsiya", (Ed.) STUÇKA, Pyotr: *Èntsiklopediya Gosudarstva i Pravo I*, Izdatel'stvo Kommunisticheskoy Akademii, Moskva, 1929, s. 45.

⁵⁵ SCHLESINGER, *Marksizm ve Sovyet*, s. 74, 86, 144; VOYTINSKY, Josef C.: "Administrativny Akt", (Ed.) STUÇKA, Pyotr: *Èntsiklopediya Gosudarstva i Pravo I*, Izdatel'stvo Kommunisticheskoy Akademii, Moskva, 1929, s. 55.

⁵⁶ CHAMBRE, Henri: "Soviet Ideology", *Soviet Studies*, 1967, Cilt 18, Sayı 3, s. 324; MARKOVITS, Inga S: "Civil Law in East Germany. Its Development and Relation to Soviet Legal History and Ideology", *The Yale Law Journal*, 1968, Cilt 78, Sayı 1, s. 13-14; QUIGLEY, s. 54.

⁵⁷ LENİN, *Devlet ve Devrim*, s. 83-84; MARKOVITS, s. 14; SHARLET / MAGGS / BEIRNE, s. 57.

⁵⁸ SCHLESINGER, *Marksizm ve Sovyet*, s. 285; SHARLET, Robert / BEIRNE, Piers: "In Search of Vyshinsky: The Paradox of Law and Terror", (Ed.) BEIRNE, Piers: *Contributions and Development of Soviet Legal Theory*, Routledge, New York, 2015, s. 143.

⁵⁹ RENDLE, Matthew: "Making Sense of 1917", *Slavic Review*, Cilt 76, Sayı 3 (Making Sense), s. 617.

Sovyet hukukçuları tarafından rafa kaldırılmıştır. Sovyet hukuk düşüncesi biçimsel bir düzlemde her hukuk sisteminin içinden neşet ettiği sınıflı toplumun sınıfsal yapısı tarafından biçimlendirilen bir baskı aygıtı olduğunu kabul etmekte ve Sovyet hukukuna da anılan kabul çerçevesinde yaklaşmaktadır. Onlar için hukuk, burjuvazinin sınıf egemenliğinin lağvedildiği fakat sınıflı toplum koşullarının varlığının koruduğu bir düzlemde, toplumsal ilişkileri proleter sınıf egemenliğinin genel çerçevesi içerisinde tutmak ve diğer toplumsal sınıfları baskılamak için kullanılacak bir aygıttan ibarettir. Anılan nitelikleri ile değerlendirildiğinde Sovyet hukukçularının hukuku reddetmediğini söylemekte bir yanlışlık olmayacaktır⁶⁰. Buradaki fark Sovyet hukukçularının hukuktan bahsederken burjuva hukuk ideolojisi ve bağlı söylemsel düzeni kabul etmemeleridir.

Sovyet hukuku sınıflı toplum koşullarından türeyen biçimsel gerekliliklerin bir sonucudur. Ama hukuk biçiminin verili toplum sınıflı olduğu için gerekli olması, hukukun ideolojik içeriğinin burjuva hukukuna bağlı olması anlamına gelmemektedir. Sovyet hukukçuları toplum üzerinde salınan, tarafsız bir hukukun varlığını yahut var olabilme ihtimalini kabul etmezler⁶¹. Sovyet hukuku da bu bağlamda egemen bir sınıfın baskı aygıtı olarak hukuktur⁶².

B. Sovyet Hukuk İdeolojisi

Sovyet Devrimi'nin ilk yılları dönemin politik niteliğine de bağlı olarak hukukun biçimsel bir tasfiyeye uğraması ile karakterize olmaktadır. Devrimin henüz kurumsallaşma aşamasına gelemediği koşullarda hukukun biçimsel sınırları bağlamında hukuksal etkinlik, yerini büyük ölçüde doğrudan siyasi etkinliğe bırakmıştır. Tasfiye, klasik hukuk işleyişine özgü pratiklerin işlerliğini pek çok alanda kaybetmesi ile somutlaşsa da hukuk biçiminin tam anlamı ile terk edildiği anlamına gelmemektedir. Söz konusu olan hukukun ortadan kalkmasından ziyade siyasi etkinliğe nazaran geri plana çekilmesidir.

Yukarıda tarif edilen dönem bağlamında karşımıza çıkan önemli isimlerden biri *Stuçka*'dır. *Stuçka* Sovyet Devleti'nin oluştuğu dönemde, Sovyet hukukunu Çarlık Dönemi'nin burjuva-feodal hukukunun tortularından ayıklama misyonunu üstlenmiştir. Anılan amaç doğrultusunda *Stuçka* tarafından önerilen ilk formül, hukuk pratiğinin mümkün olduğunca basitleştirilmesi ve halka açılmasıdır⁶³. Devrimin ilk yıllarına tekabül eden bu dönemde burjuva hukuku terk edilmektedir. *Stuçka*, hukuk burjuva sınıfının egemenlik aygıtı değil de işçi sınıfının egemenlik aygıtı olacaksa hukukun burjuva sınıfının egemenliği altında biçimlenen ve hukuk pratiklerinin geniş kitlelerin erişiminden uzakta, küçük burjuva ve burjuva uzmanlara hasredilmiş bir alanda tutan pratiklerin terk edilmesi gerektiğine inanmaktadır. Dolayısıyla da profesyonel hukuk yordam ve pratiklerine karşı kitlelerin hukuksal işleyişe doğrudan katıldığı yeni bir yordamlar bütününi yani hukukun halka açılmasını önerir.

Hukukun halka açılması sürecinde amaç, mesleki uzmanlığa hasredilmiş pratikleri işçi sınıfına açmak; burjuva hukuk ideolojisine bağlı bir düzende yetişmiş hukuk mesleği uzmanları dışında, söz konusu bağımlılığı aynı şiddette tecrübe etmeyen halk kitlelerine de hukuksal sonuç üretmelerine imkân verecek bir etkinlik alanı oluşturmaktır. Böylece hukuk sistemine içrek burjuva ideolojisine meslekten hukukçular kadar bağlı olmayan kitleler dolayısıyla hukuk sistemi içerisindeki burjuva unsur ver tortuların ayıklanması ve burjuva olmayan yordamların keşfi hedeflenmektedir. Hukukun halka açılması amacıyla girişilen ve geleneksel hukuk kurumlarının tasfiye edilip halkın etkin bir unsur olarak tanımlandığı yordamların benimsendiği bu dönemde, toplumsal sınıflar ve onların mücadelelerinden bağımsız hareket edebileceğine inanılan meslekten hukukçular ve onların istihdam edildiği

⁶⁰ BUTLER, William E.: "The Rule of Law and Soviet Legal Transformations: [Commentary]", *Law & Social Inquiry*, 1990, Cilt 15, Sayı 3, s. 528.

⁶¹ QUIGLEY, s. 53; VYSHINSKY, *Revolyutsionnaya Zakonnost'*.

⁶² SHARLET / MAGGS / BEIRNE, s. 50.

⁶³ SHARLET / MAGGS / BEIRNE, s. 50.

burjuva hukuk mekanizması yerini halk mahkemeleri, yönetsel organlar olarak Sovyetler ve halk komiserleri aracılığıyla yerine getirilen esnek bir hukuk pratikleri bütününe bırakmıştır⁶⁴.

Hukuk pratiklerinin yukarıda sayılan unsurlar ve dolayısıyla geniş halk kitlelerinin etkinliği dolayısıyla işlemesi burjuva hukukunun toplumsal ilişkileri düzenleme bağlamında, hukuk alanına özgülenmiş yapısal formlara dayanan geleneğinin terk edilmesinin amaçlandığını göstermektedir. Böylesine bir hukuk pratiğinde, siyasal etkinlik ile hukuksal etkinlik arasındaki biçimsel sınırlar silinmektedir. Burjuva hukuk ideolojisi içerisinden Sovyet hukukuna yöneltilen eleştirilerin temel dayanaklarından biri olan bu silinme ise esasında münhasıran Sovyet deneyimine özgü değildir. Benzer bir süreç 18. yüzyılın burjuva demokratik devrimlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Mesele esasında köklü bir toplumsal dönüşüm yürütmenin biçimsel gerekliliklerinden türemektedir. Toplumsal yapının köklü bir biçimde değiştiği koşullarda siyasal etkinlik toplumsal devrimin merkezine yerleşir. Böyle bir ortamda bırakın hukuku, yemek yeme alışkanlıklarından estetik tasavvura kadar her şey siyasal olanın belirleyiciliği altına girer. Dolayısıyla iktisadi ve siyasal alanlar arasındaki biçimsel sınır başta olmak üzere toplumu oluşturan veçheler arasındaki biçimsel sınırlar toplumsal yapı kendisini görece çatışmasız süreçler dolayısıyla yeniden üretme kabiliyetini geri kazanana yani belirli sınıf egemenliği paradigması hasımları karşısında hâkim paradigma konumunu elde edene kadar silikleşirler.

Yukarıda tarif edilen gereklilikler bağlamında Sovyet hukukunda da hukuk ile siyasal olan arasındaki sınırlar silikleşmiştir. Anılan dönemde hukuk pratiği, verili normlara dayandığı kadar toplumsal dönüşüm sürecinin siyasi mahiyetine de dayanmaktadır. Bu bağlamda örneğin, mahkemeler kararlarını verirken toplumsal dönüşümde etkin ve hukuk normu biçimini edinmemişse de normatif nitelik taşıyan unsurları da dikkate almaya teşvik edilmişlerdir⁶⁵. Fakat söz konusu durum mahkemelerin kararlarının tamamen denetimden azade olduğunu da göstermemektedir. Son kertede bir sınıflı toplum örneği olan proletarya diktatörlüğü de asgari bir hukuksal tutarlılığı gereksindiği ölçüde mahkeme kararlarına karşı temyiz yolları tanımıştır. Kurulan temyiz mekanizması *Stalin* Dönemi ile başlayan Sovyet hukukunun kurumsallaşması sürecinde ilk derece mahkemelerinin kararlarını bağlayıcı özelliğiyle önemli bir yer edinecektir⁶⁶.

Sovyet siyasal sistemi altında hukuk pratikleri artık burjuva sınıf egemenliğini yeniden üretmenin değil burjuva ve aristokrasi sınıflarına özgü talep ve yordamlar ile bunların taşıdıkları çelişkilerin basılanmasının bir aygıtıdır⁶⁷. Hukukun yeniden üretmekle yükümlü olduğu şey de merkezinde üretim araçları üzerinde kamu mülkiyeti ve planlı ekonominin olduğu ve işçi sınıfının tarihsel taleplerini temsil yani işçi sınıfının egemenliğini tesis eden bir sınıf egemenliği biçimidir. Ama sınıflı toplumlarda hukukun tarif edilen işlevlerini yerine getirebilmesi içsel bir tutarlılığa ve toplumsal ilişkileri görece zordan uzakta düzenleyebilme kapasitesine dayandığı için Sovyet hukukuna savaş komünizmi döneminde tanınan yönetsel esneklik düzenli olarak sınırlandırılmıştır.

Sovyet egemenliğinin kurumsal ve yerleşik bir nitelik elde etmediği ve özellikle I. Paylaşım Savaşı'nın galibi olan İngiltere, Fransa, ABD ve Japonya'nın Sovyet Rusya'ya karşı açık ve örtülü bir savaş yürüttüğü savaş komünizmi döneminde dahi söz konusu tutarlılık arayışı Sovyet hukuk otoritelerince korunmuştur. Bir yandan ülkesini savunurken diğer yandan içeride düzenli toplumsal ilişkiler kurmak zorunda olan Sovyet yönetimi yereldeki unsurlarına gerek duydukları koşullar altında af ilan edebilmeleri için ihtiyaç duydukları inisiyatifini tanımak gibi yollara da başvurmaktan geri durmamıştır⁶⁸.

⁶⁴ HUSKEY, Eugene: "A Framework for the Analysis of Soviet Law", *The Russian Review*, 1991, Cilt 50, Sayı 1, s. 58-59; MARKOVITS, s. 22.

⁶⁵ SCHLESINGER, *Marksizm ve Sovyet*, s. 95.

⁶⁶ GUINS, George C.: "Towards an Understanding of Soviet Law", *Soviet Studies*, 1955, Cilt 7, Sayı 1 (Towards an Understanding), s. 15.

⁶⁷ TAYLOR, Pauline B.: "Treason, Espionage, and Other Soviet State Crimes", *The Russian Review*, 1964, Cilt 23, Sayı 3, s. 247.

⁶⁸ RENDLE, Matthew: "Mercy amid Terror? The Role of Amnesties during Russia's Civil War", *The Slavonic and East European Review*, 2014, Cilt 92, Sayı 3 (Mercy).

Proletarya diktatörlüğü koşullarında henüz devlet aygıtının hukukun bir baskı aygıtı olma işlevini kaybetme bağlamında sönümlenmemiş olması devrimci dönüşümlere eş zamanlı bir biçimde ilerleyen ve proletaryanın egemenliğinde olsa da henüz sınıflı, devletli ve hukuklu bir toplum olan Sovyet toplumuna yasalara uygun hareket etmek bağlamında bir hukuksal tutarlılığı dayatmaktadır⁶⁹. Anılan gerekçelik *Kurski* ve *Stuçka* gibi adalet komiserleri döneminde devrimci dönüşümleri takip eden bir hukuksal tutarlılığın inşası için yargı kararlarında tutarlılık sağlama yönünde arayışları ve temel yasalar çıkarılması yönünde çabaları beraberinde getirmiştir⁷⁰. Fakat proletarya diktatörlüğünün hukuku burjuva üretim ilişkilerinin tasfiye edilmeye çalışıldığı, kamu mülkiyetinin esas olduğu bir alanda kullanma yükümlülüğü; inşa edilmeye çalışılan Sovyet hukuk sisteminin, burjuva hukuk sisteminden farklı olarak, toplumsal mücadelelerden ve sınıflardan ayırık kabul edilen bir konumun güvencesi ve “üstünlüğüne” yaslanmayacağı anlamına gelmektedir⁷¹. Dolayısıyla Sovyet hukukçularının gözünde tutarlılık kriteri burjuva hukuk ideolojisinde gördüğümüz “tarafsız” ve “üstün” hukuk tasavvuruna dönüşmez. Onlar için tutarlılık yapılan ile yapılması normatif pratikler dolayısıyla vaat edilmiş olan arasındaki bir ilişkidir ve hukukun sınıf egemenliği ile olan ilişkisi bağlamında sınıf içeriğinden bağımsız olarak ele alınamayacaktır.

Sovyet hukuk ideolojisinin anılan etkisi, yargılama süreçleri bağlamında, mahkemelere hüküm verirken sanığın sınıfsal pozisyonunu dikkate almayı salık veren eğilimde kaçımıza somut bir biçimde çıkar⁷². Devrimin hemen ertesinde ortaya çıkan bu eğilim, verili normları uygulayan mahkemeleri söz konusu normların burjuva niteliğini tespiti ve ilgili normun uygulanışını, proleter sınıf egemenliğine uygun bir biçimde tesis etmeye yöneltmeyi amaçlamaktadır. Öyle ki devrim sonrası mahkemeler, Çarlık Dönemi’nden kalan bir norm ile proleter sınıf egemenliğinin genel çerçevesi çeliştiği takdirde politik gerekçesini belirtip normu “boş ve burjuva” olması gerekçesi ile uygulamamak gibi yetkilere dahi sahiptirler⁷³. Esasında burada karşımızda olan şey, hukukun sınıf egemenliği ile ilişkisinin ikrarıdır. Hukuk pratikleri sınıflı toplum koşullarında verili bir sınıf egemenliğinin genel çerçevesini korumaya özgülenmiş normatif pratiklerse o zaman hukuk pratikleri ve bunların işleyişinin sınıf egemenliğinin verili biçimi ile çelişmiyor olması gerekmektedir. Aynı dönemde *Stuçka*’nın hukukun halka açılması yaklaşımını takiben devrimin erken yıllarında mahkemelere Sovyetler tarafından seçilen üyeler atanmıştır. Burada amaç burjuva hukuk ideolojisi içerisinde biçimlenmiş profesyonel hukuk pratiğinin proleter sınıf egemenliğinin siyasal sınırları içerisinde tutulmasıdır⁷⁴.

Yargılama pratiğinde hukukun sınıf egemenliğine bağlı bir aygıt olduğunun ikrarı olarak Sovyet hukukunun ihlali salt bireysel olgu olarak kabul edilmemektedir. İhlal ya eğitim gerektiren bir araz ya da proleter sınıf egemenliği ile sınıfsal bir çelişkiden türeyen toplumsal/sınıfsal kökenli bir fiil olarak kabul edilmekte ve bireysel ve yalıtık bir fenomen değil, politik bir olgu olarak ele alınmaktadır⁷⁵. Hukukun ihlalinin bireysel değil de toplumsal bir olgu olarak ele alınması Sovyet hukukçularının hukuk ile sınıf egemenliği ve proleter sınıf egemenliği biçimi arasında doğrudan bir ilişki kurduğunu göstermektedir.

Hukuk sisteminin tutarlı hâle getirilmesine yönelik düzenlemelerin siyasal yapı ve etkinlik karşısında sınırlı etkiye sahip bir yol göstericiye tekabül ettiği Sovyet hukukçularınca kabul edilmektedir. Söz konusu olan şey hukukun hükümlerliliği değildir. Çünkü burjuva hukuk ideolojisi içerisinde kutsanan

⁶⁹ HUSKEY, s. 61.

⁷⁰ BEIRNE / SHARLET, s. 24; KARAHANOGULLARI, s. 156; SHARLET / MAGGS / BEIRNE, s. 53.

⁷¹ SHARLET / MAGGS / BEIRNE, s. 54; VYSHINSKY, *Revolutsionnaya Zakonnost’*.

⁷² RENDLE, *Making Sense*, s. 617.

⁷³ SCHLESINGER, *Marksizm ve Sovyet*, s. 78-84.

⁷⁴ SCHLESINGER, *Marksizm ve Sovyet*, s. 80-81.

⁷⁵ BONGER, Willem A: *Criminality and Economic Conditions*, Little, Brown and Company, Boston, 1916; SCHLESINGER, *Marksizm ve Sovyet*, s. 275-277; SCHLESINGER, Rudolf: “Theoretical Problems of Legality”, *Soviet Studies*, 1957, Cilt 8, Sayı 3, s. 317; RENDLE, *Mercy*, s. 450.

biçimiyle hukukun hükümlerliliği, iktisadi ve siyasi arasındaki biçimsel ayrımın ontolojik bir nitelikmiş-çesine sahiplenildiği ve söz konusu ayrım dolayısıyla sözleşme formu üzerinden gerçekleşen artı değer sömürüsünün de-politize edildiği burjuva sınıf egemenliğinin, dönüşme yahut ortada kalkma tehlikesi ile yüzleşmediği koşullara özgüdür. Hukukun hükümlerliliğini anılan koşulları hesaba katmadan bir değer olarak kutsamak ise burjuva ideolojisinin hâkimiyeti altında biçimlenmiş bir yanlış bilinç formudur. Erken dönem Sovyet hukukçuları, hukukun toplumsal ilişkilere sınıf egemenliği olgusundan bağımsız bir biçimde egemen olamayacağını hukuk biçiminin her zaman belirli bir sınıf egemenliği dolayımında anlamlı ve etkin olduğunu kabul etmeleri ile burjuva hukuk ideolojisinin sınırları dışına çıkmaktadırlar. Sovyet hukuk tasavvurunun burada üstlendiği işlev, proletarya diktatörlüğünü sınırlamak değil, proletarya diktatörlüğünün ihtiyacı olan tutarlılığı sağlamaktır⁷⁶. Bu bağlamda hukuk, iktidarı sınırlayacak bir unsur olarak değil, iktidarı tutarlı pratiklere sevk edecek bir unsur olarak kabul edilmektedir⁷⁷. Sovyet hukuk sistemi, Sovyet yurttaşları arasındaki ilişkileri düzenlemekte, çalışma ilişkilerinin sınırlarını çizmekte yani genel olarak hukuk biçiminin işlevlerini üstlenmektedir⁷⁸. Fark, söz konusu düzenlemenin burjuva ideolojisi içinden değil, bir proletarya diktatörlüğü perspektifinden gerçekleşmesidir⁷⁹.

Sovyet hukuk sisteminin, sadece bir yasalar yığına olduğu iddiasının temelinde de Sovyet hukuk pratiklerinin burjuva ideolojisinin temel normları ile çelişmesi, tutarlılığa norm ile edim arasındaki içsel bir ilişki olarak bakması ve burjuva hukukunun ilkelerini bir tutarlılık kriteri olarak bünyesinde barındırmaması yatmaktadır⁸⁰. Söz konusu çelişmeye ilişkin en temel örneklerden biri çalışma ilişkilerindedir. Burjuva toplumu emek gücünün bir meta olarak “özgürce” alınıp satılabilmesi üzerinde kurulduğu ölçüde çalışma bir hak, iş ilişkileri ise özel hukuk sorunu olarak gözükmektedir. Hâlbuki Sovyet hukuku içerisinde çalışmak bir ödev, kamusal bir yükümlülük ve bu bağlamda çalışma ilişkileri de kamu hukukunun bir nesnesidir. Söz konusu farklılık, burjuva ideolojisinin diline burjuva haklar kataloğunun ihlali olarak tercüme edilmektedir ve yanlış da değildir; sadece eksiktir. Çünkü Sovyetler söz konusu olduğunda burjuva haklar kataloğunun ihlali, esasında burjuva üretim ilişkilerinin reddedilmesinin bir sonucundan ibarettir. Sovyet hukuk sistemi emek gücü üzerinde özgürce tasarrufta bulunabilecek, mülk sahibi ve tasarruf ehliyetine sahip ve dolayısıyla karşılığı ödenmeyen emek-zamandan kendi özgür iradesi ile vazgeçmiş ve sömürünün değil kendi kararlarının muhatabı olduğuna inanılan “özgür bireyler” üzerine kurulmamıştır. Sovyet sisteminde esas olan birey ve mülkiyeti değil kamusal mülkiyetin ve kamusal bir bütünlük olarak halkın kolektif emeğinin özel mülkiyet, kar arayışı ve bireysel olan karşısında savunulmasıdır⁸¹.

Sovyet hukuk sisteminde birey ve mülkiyetinin yerini kamu mülkiyeti ve kamusalı almıştır. Dolayısıyla hukuk sistemi içinde burjuva ideolojisinde içerildiği biçimiyle bir bireysel haklar kataloğunun gelişmesi olanaksızdır⁸². Haklar kamusal mülkiyet etrafında biçimlendiği ölçüde bireysellik burjuva ideolojisindeki gibi hakkın sahipliği ve gerçekleşmesinin bir koşulu olmaktan çıkmıştır. Burjuva hak kataloğu bireyin kamu ile çeliştiği yerde mülkiyetin öznesi olmasından ötürü bireyi korumayı merkeze alırken Sovyet hukuk sisteminde hakkın kolektif niteliği bireyselliğin, kamusal menfaat ile çeliştiği koşullarda hakkın öznesinin birey değil kamu olmasından dolayı, kamuyla çelişen bir bireylik hâlinin koruma dışı bırakılması ile neticelenmiştir. Sovyet hukuk sisteminin birey karşısında kamusalı savunma yönündeki keşifleri burjuva söylemlerin ifade ettiği biçimiyle hoyrat bir “otorite arzusunun” değil üretim araçları üzerinde kamu mülkiyeti ve kolektif menfaatin bireysel menfaatin önünde tutulduğu bir ekonomik-sınıfsal pozisyonun sonucudur.

⁷⁶ BENVENUTI, Francesco: “The ‘Reform’ of the NKVD, 1934”, *Europe-Asia Studies*, 1997, Cilt 49, Sayı 6, s. 1038.

⁷⁷ SHARLET / MAGGS / BEIRNE, s. 54.

⁷⁸ BERMAN, Harold J.: “The Law of the Soviet State”, *Soviet Studies*, 1955, Cilt 6, Sayı 3, s. 231-232.

⁷⁹ TIMASHEFF, Nicholas S.: “Soviet Law”, *Virginia Law Review*, 1952, Cilt 38, Sayı 7, s. 872-873.

⁸⁰ TIMASHEFF, s. 885.

⁸¹ BENVENUTI, s. 1039-1040; HUSKEY, s. 66-67.

⁸² GUINS, *Towards an Understanding*, s. 18-19.

Sovyet hukukunun gelişim sürecinin erken dönemlerinde ortaya çıkan devrimci keşifler, iç savaşın ve karşı devrimci kuşatma ve saldırının zorlaması altında tarımsal üretimi güvence altına almak ve kentlerin iâşesini sağlayabilmek için uygulamaya sokulan⁸³ ve ekonomide sınırlı da olsa özel girişime tekrardan kapı açan⁸⁴; buna bağlı olarak da burjuva hukuk ideolojisinin tortularını içerikte olmasa da en azından biçimsel düzeyde yeniden Sovyet hukuk pratiklerine çağırın⁸⁵ NEP (Yeni Ekonomik Politika) döneminde yerini burjuva üretim ilişkilerine sınırlı da olsa kapı açılmasına bağlı bir biçimde daha geleneksel bir hukuk düzenine bırakmıştır. NEP döneminde özel girişimlere ve serbest mübadeleye sınırlı da olsa kapı açılması⁸⁶ anılan ilişkileri düzenleyecek hukuksal biçimlere gereksinim duyulmasını beraberinde getirmiştir. Söz konusu gereksinim doğrultusunda devlet aygıtında bir genişleme ve hukuk sisteminde daha geleneksel burjuva hukuk biçimlerine yakınsayan bir kurumsallaşma kaçınılmaz hâle gelecektir⁸⁷. Fakat NEP dönemi içerisinde sınırlı da olsa serbest bırakılan burjuva üretim ilişkilerinin son kertede Sovyet Devleti'nin sınıfsal yapısı ve planlı bir ekonominin gerekleri ile çatışması kaçınılmazdır. Örneğin *Vişinski* "Devlet ve Hukuk Ansiklopedisi"nde müdafilik ile yazdığı maddede, aslen bir burjuva kurumu olduğu için lağvedilen⁸⁸ fakat NEP ile birlikte sınırlı da olsa önü açılan burjuva ilişkileri paralelinde hukuk sistemine dâhil edilen⁸⁹ avukatlığı bir olgu olarak kabul etmektedir. Ama aynı metinde hukuk pratiğinin Sovyet sınıf egemenliği düzenine uyumlu olmak zorunda olduğunun altını çizmekte ve proleter sınıf egemenliği ile burjuva hukuk kurumları arasındaki çelişkiye vurgu yaparak sınıf egemenliğinden bağımsız bir hukuk ve buna bağlı olarak adalet kurgusu olamayacağını da ifade etmektedir⁹⁰.

NEP, Sovyet Devleti'nin kırsaldaki tarımsal ürünü kentlere aktarma ve sanayileşmek için gerekli toplumsal artığı üretme amacı doğrultusunda işlevini zaman içinde tamamlamıştır. NEP'in kendisinden beklenen işlevi tamamlaması ile birlikte Sovyet otoriteleri burjuva nitelikli üretim ve mübadele ilişkilerine açılan alanın kapatılmasına karar verirler. 15. Parti Kongresi'nde (1927) alınan karar uyarınca Sovyet Devleti, NEP'i sonlandırma ve NEP döneminde müsaade edilmiş olup Sovyetler Birliği'nin sanayileşmesinin önünde bir engel hâline gelmiş olan burjuva ilişkileri tasfiye etmeye yönelmiştir⁹¹. NEP döneminde burjuva üretim ve mübadele ilişkilerinin işleyişini düzenleyen hukuk sistemi bu kez proleter sınıf egemenliğini korumak üzere NEP'in tasfiyesi ve gelişen burjuva mülkiyeti karşısında kamusal mülkiyeti savunma işlevini üstlenecektir. Durumun en açık ifadesi *Stalin*'dedir:

*"Günümüzün devrimci yasallığı, mızrağın sivri ucunu, artık çoktan beri var olmayan savaş komünizminin aşırılıklarına değil, toplumsal ekonomi içindeki hırsızlara ve bozgunculara, kabadayılara ve toplumsal mülkiyete zarar veren kişilere yönelmiştir. Dolayısıyla günümüzde devrimci yasallığın en büyük kaygısı toplumsal mülkiyetin korunmasına yöneliktir, başka bir şey değil."*⁹².

Stuçka, NEP'in tasfiye döneminde Sovyet yargıcının görevini NEP döneminde ortaya çıkan burjuva ilişkilerin aşılması ve bu burjuva ilişkileri de sınırlayacak olan bir Sovyet hukuk kültürünün inşası olarak tanımlamıştır⁹³. Bu doğrultuda gerek devlet aygıtı gerekse de hukuk pratikleri düzleminde kitle-

⁸³ BEIRNE / SHARLET, s. 25-26; SCHLESINGER, *Marksizm ve Sovyet*, s. 104-105.

⁸⁴ SCHLESINGER, *Marksizm ve Sovyet*, s. 109.

⁸⁵ SHARLET / MAGGS / BEIRNE, s. 50; STALİN, Josef V.: *Eserler Cilt 7*, (Çev.) YARKIN, İsmail, İnter Yayınları, İstanbul, 1991 (Cilt 7), s. 140.

⁸⁶ STALİN, *Cilt 7*, s. 291.

⁸⁷ HUSKEY, s. 56-57; KARAHANOĞULLARI, s. 157-158; STALİN, *Cilt 7*, s. 144-145.

⁸⁸ KARAHANOĞULLARI; SCHLESINGER, *Marksizm ve Sovyet*.

⁸⁹ KARAHANOĞULLARI.

⁹⁰ VYSHİNSKY, Andrey Ya.: "Advokatura", (Ed.) STUÇKA, Pyotr: *Èntsiklopediya Gosudarstva i Pravo I*, Izdatel'stvo Kommunisticheskoy Akademii, Moskva, 1929.

⁹¹ SHARLET / MAGGS / BEIRNE, s. 56-57.

⁹² STALİN Josef V.: *Eserler Cilt 13*, (Çev.) KAYA, Saliha N., İnter Yayınları, İstanbul, 1992, s. 189.

⁹³ SHARLET / MAGGS / BEIRNE, s. 57.

lerin ve özellikle de yerel Sovyetlerin⁹⁴ katılımının gerektiğini belirtmiştir⁹⁵. *Stalin*'in 1930 tarihli konuşmasındaki paralel biçimde *Stuçka*, 1929'da başlayan ve temellerini *Preobrajenski*'nin "sosyalist ilkel birikim" tezinde bulan⁹⁶ zorunlu kolektifleştirme döneminde siyasal iktidarın iktisadi alanda mülkiyetin el değiştirmesi için aktif bir biçimde kullanılması⁹⁷ ile Sovyet hukuku arasında bir denge kurulması adına sahadaki nihilist esintili pratiklerin kontrol altına alınması çağrısında bulunmuştur. *Stuçka*'ya göre devrim ile uyumlu bir hukuksal formasyon sosyalist inşanın temelindedir⁹⁸. Sovyet hukukunun burjuva hukukuna özgü nitelikleri yeniden üretmesi ve hukuksal biçimlerde içerilmiş burjuva tortuların, hukukun üstünlüğü aracılığıyla Sovyet Devrimi'ne müdahale etmesi engellenirken buna paralel bir biçimde proletarya diktatörlüğünün uygulamalarının da tutarlı bir zeminde yürütülmesi gerekmektedir. Bu ise Sovyet hukuk ideolojisinin iki boyutunu gözler önüne sermektedir: bir yandan burjuva toplumunun tasfiyesi ve proletarya diktatörlüğünün savunulması yönünde hukukun bir baskı aygıtı olarak kullanılması, diğer yanda proletarya diktatörlüğü içinde disiplinli bir toplumsal örgütlenmenin sağlanması⁹⁹.

Stuçka tutarlılığı öne alırken *Vişinski* NEP sonrasında burjuva ilişkilerin tasfiyesi ve zorunlu kolektifleştirme bağlamında hukuka daha aktif bir rol biçmektedir. *Vişinski*'ye göre Sovyet hukukunun burjuva hukuktan farkı; verili bir düzenin korunması ile sınırlı olmaması, aynı zamanda proletarya diktatörlüğünün çıkarlarının gerçekleştirilmesi uğruna toplumu belirli bir yönde harekete zorlamaya da imkân vermesidir¹⁰⁰. Söz konusu aktif etki bağlamında *Vişinski*, hukuk biçiminin siyasal etkinliğin ardından gelen, ikincil nitelikli bir etkinlik ürettiğini savunmaktadır.

Vişinski'nin kastettiği hukuk, hukuksal biçimlerin toplumsal ilişkileri tarafsız bir zeminden belirlediği ve düzenlediği bir kurgu içinde tasavvur edilmemektedir ve sınıf egemenliğinin yeniden üretilmesi ve ilerletilmesine özgü siyasal gereklilik ile sınırlanmıştır¹⁰¹. *Vişinski* siyasal etkinliğin birincil niteliğini sınıf egemenliğinin yeniden üretiminin görece çatışmasız koşullarda olanaklı olmadığı dönemler için tanımlar. Sınıf egemenliğinin görece çatışmasız koşullarda yeniden üretilebildiği koşullar hasıl olduğunda hukuk, sosyalist bir kurumsallığın inşasının bir uğrağı olacaktır.¹⁰² *Vişinski*'nin *Stuçka*'dan ayrıldığı en önemli nokta ise hukukun *Stuçka*'daki gibi bir kitlelere yayılma üzerinden değil Sovyet Devleti'nin kesin otoritesi üzerinden tanımlanmasıdır¹⁰³.

1936 Anayasası ardından Sovyet Devleti'nin yapısal olarak istikrarlı bir evreye girmesi ile birlikte hukuk pratikleri içerisinde esneklik niteliğini haiz olanlar yerlerini tutarlılığa yönelmiş pratiklere bırakmaya başlamışlardır. Böylece devrimden sonra tutarlı bir normatif sistemin kurulmasının önü açılmıştır. Bu bağlamda hukuksal tutarlılığın, burjuva hukukun üstünlüğü tasavvuruna tekabül etmeyecek biçimi ile ele alınmak kaydıyla, Sovyet geleneğinden bir sapma değil, Sovyet hukuk politikasında belirleyici etkileri olan bir geleneğin, Sovyet toplumunun içsel tutarlılığının sağlandığı bir dönemde devamı olduğu söylenebilecektir¹⁰⁴.

⁹⁴ ANWEILER, Oskar: (Çev) KEŞOĞLU, Temel: *Rusya'da Sovyetler 1905-1921*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1990.

⁹⁵ SHARLET / MAGGS / BEIRNE, s. 57.

⁹⁶ PREOBRAZHENSKY, Evgeny A.: *The New Economics*. Clarendon Press, Oxford, 1967.

⁹⁷ MILLAR, James R.: "A Note on Primitive Accumulation in Marx and Preobrazhensky", *Soviet Studies*, 1978, Cilt 30, Sayı 3, s. 389-390; MORAVCIK, Ivo: "The Priority of Heavy Industry as an Objective of Soviet Economic Policy", *Soviet Studies*, 1965, Cilt 17, Sayı 2, s. 245-246.

⁹⁸ SHARLET / MAGGS / BEIRNE, s. 57.

⁹⁹ SHARLET / MAGGS / BEIRNE, s. 57.

¹⁰⁰ SCHLESINGER, *Marksizm ve Sovyet*, s. 236; VYSHINSKY, *Revolüsyonnaya Zakonnost'*.

¹⁰¹ TARACOUZIO, Timothy Andrew: "The Soviet Citizenship Law of 1938", *The American Journal of International Law*, 1939, Cilt 33, Sayı 1; VYSHINSKY, *Revolüsyonnaya Zakonnost'*.

¹⁰² GUINS, *Law Does Not Wither*, s. 189; VYSHINSKY, *Revolüsyonnaya Zakonnost'*.

¹⁰³ SHARLET / BEIRNE; SCHLESINGER, *Marksizm ve Sovyet*.

¹⁰⁴ HAZARD, John N: "Understanding Soviet Law without the Cases", *Soviet Studies*, 1955, Cilt 7, Sayı, 2, s. 122-123; SCHLESINGER, *Marksizm ve Sovyet*, s. 257.

SONUÇ YERİNE

Burjuva hukuku burjuva sınıf egemenliğinin, Sovyet hukuku da proletaryanın sınıf egemenliğinin hukukudur. Burada sınıf egemenliğinden bağımsız ve kategorik olarak evrensel bir hukukun varlığına ve bir değerlendirme kriteri olduğuna inanmak, esasında, hukukun tarihsiz bir şey olarak kavramsallaştırılmasına tekabül etmekte ve son kertede burjuva hukuk ideolojisi ile burjuva sınıf egemenliği arasındaki ilişkiyi gerek her ülke bağlamında ülkesel gerekse de emperyalizm bağlamında uluslararası düzeyde görünmez kılma etkisini üretmektedir.

Petro-dolar ekonomisine dayalı tek kutuplu dünyanın yerini çok kutuplu bir dünyaya bırakma eğilimlerinin kuvvetlenmesi ile birlikte burjuva hukuk ideolojisinin kapitalist Batı merkezli yorum ve uygulamalarına karşı direnme olanakları artmıştır. 1990 sonrasında küresel uyumlaştırma süreçleri içinde biçimlenmiş olan ulusal formasyonlar, küreselleşmeci ideolojik hâkimiyeti olanaklı kılan nesnel iktisadi temelin yani petro-dolar ekonomisinin tam hâkimiyet koşullarının tasfiye eğilimine girmesi ile birlikte ortaya çıkmakta olan yeni bloklaşmada aldıkları/almak zorunda kaldıkları yeni pozisyonlara göre şiddeti değişen bir kriz sürecine girmişlerdir. Küresel sınıf mücadelesi, oluşmakta olan yeni bloklara bağlı olarak şiddetini artırdığı için toplumsal formasyonların yeniden üretim süreçlerinde 1990 sonrasında küreselleşmeci-burjuva hukuk ideolojisine mündemiç yordamlar dışında yeni olanaklar keşfedilmektedir. Artık toplumsal formasyonlar kapitalist Batı'nın normatif hâkimiyet alanının dışına çıkabilmektedirler. Hukuk krizi sadece kolektif Batı eksenine karşı çelişki içerisindeki hukuk sistemlerinde de görülmemekte, sınıf mücadelelerinin artan şiddeti kapitalist merkezdeki siyasal iktidar bloğunu kendi normatif pratiklerini ihlale de zorlamaktadır. Söz konusu hukuk krizleri 1990 sonrasında burjuva-küreselci sınıf egemenliği paradigması içinde biçimlenen hukuk normativitesi ve söyleminin bloklaşmanın güncel hâle gelmesi ile keşfedilmek durumunda kalınan pratiklerin gerisinde kalmasından türemektedir.

Burjuva sınıfının öncüleri yukarıda tarif edilen sürecin farkında olsalar da (çünkü gerçeklik kendini her zaman bilince dayatır) krizi açıkla(ya)mamaktadırlar. Krizi anlamlandırmanın, verili sınıf egemenliğinin karşı karşıya olduğu çelişkilerin nesnellliğini söylem alanına taşımayı gerektirmesi ve 1990 sonrasında Batı'da siyasal elitin yerini bir rantiyeye sınıfına bırakmış olmasına bağlı olarak krizin tanımlanmasından kaçınılmakta yahut tanımlamada başarısız olunmaktadır. Batı burjuvazisinin ideolojik “öncüleri” krizi tanımlamak yerine Batı'nın iktisadi, siyasi ve dolayısıyla hukuksal hegemonyasından çıkma eğilimi gösteren toplumsal formasyonları kategorik sapmalar olarak nitelemekte ve yaptırımlarla tehdit ederek tekrar küreselci burjuva ideolojisinin rayına oturtmaya yönelmektedirler. Söz konusu yaklaşımda neo-liberal birikim rejimleri ve kolektif emperyalizmin tarihsel alanında biçimlenmiş hâliyle batı-burjuva hukuku sınıf içeriğinden koparılarak¹⁰⁵ tarih dışı, kerameti kendinden menkul bir değerler manzumesi kabul edilmekte ve insanlığın bir bütün olarak her gün yeniden üretilmesinde mümkün olan tek çıkar yol olarak karşımıza çıkarılmaktadır. Böylece burjuva ideolojisinin kendine ait anlatısı, emperyalizmin mağdurlarına ödettikleri başta olmak üzere, çoğulcu-küreselci söylemin temsil ettiği sınıf egemenliğinin bedellerinden bağımsız bir biçimde “değer” hâline getirilmektedir. Söz konusu süreç hukuk bağlamında da burjuva hukuk düzeninin meşru tek normlar ve normatif pratikler dizgesi olduğunun ilanına varmaktadır.

Hukukun; üretim ilişkilerinden, içinde işlediği toplumun sınıflı yapısından, bu yapıya eşlik eden sınıf egemenliğinden bağımsız bir değer olarak kabul edilmesi, burjuva hukukunun burjuva sınıf egemenliğinin bir türevi olması bağlamında esasında burjuva sınıf egemenliğini tarih dışı bir mutlaklık olarak kabul etmeye tekabül etmektedir.¹⁰⁶ Verili sınıf egemenliği içerisinde biçimlenen hukukun, sınıf egemenliği ile olan ilişkisini görmezden gelmek, son kertede hukuk pratikleri dolayısıyla toplumsal

¹⁰⁵ LENİN, Vladimir İlyiç: *Collected Works Volume 7 (September 1903-December 1904)*, Progress, Moskova, 1977, s. 108-109; LENİN, *Collected Works Vol. 8*, s. 75.

¹⁰⁶ PASUKANİS, s. 84; VYSHİNSKY, *Revolutsionnaya Zakonnost'*.

formasyonun yeniden üretimi olgusunu es geçmektir. Söz konusu gör(e)meme hâli, toplumsal formasyonun niteliğine ilişkin sorunların burjuva sınıf egemenliğinin genel çerçevesi içerisinde kavranılması ile neticelenmektedir.

Toplumun sınıflı yapısı ve sınıf egemenliği, hukuk adını verdiğimiz yapısal formasyon aracılığı ile korunan, biçimlenen ve işlenen şeyin/şeylerin ta kendisidir. Hukukun sınıf egemenliğinin bir türevi, gerçekliğin belirli bir sınıf egemenliği düzleminde, hukuksal bir ideoloji içerisinde yeniden tercümesi olduğu hatırlandığında anılan çabanın sınıf içeriği açıkça görülebilecektir¹⁰⁷. Söz konusu yaklaşımın tarihsel rotası ise sermayenin genişletilmiş yeniden üretiminin, artı değer temellükünün ve tüm bunları çevreleyen burjuva sınıf egemenliği ve sermayenin genişletilmiş yeniden üretim koşullarının güvence altına alınmasına denk düşmektedir¹⁰⁸. Söz konusu belirleyici etki, kapitalist merkezin çevreyi sermayenin genişleme eğilimlerinin koşulları içerisinde kontrol etme teşebbüslerinde açıkça kendini göstermektedir. Herhangi bir ulusal formasyon sermayenin genişleme eğilimlerine içkin ve uluslararası meta dolaşımı içerisinde belirli düzeyde uygulama bulmuş olan pratik setlerinden birini tasfiye etmeye yahut kısıtlamaya kalksa ulusal ve uluslararası düzeyde keşfedilen normlar ve yordamlarla karşılaşmakta, hem ona mündemiç olan hem de piyasa ekonomisi ile sıkı sıkıya bağlı olan burjuva hukuk ideolojisi ve ondan devşirilen ilkeler kendisine hatırlatılmakta ve mümkünse ülkesinin, insanların ve emeğinin son kertede merkez kapitalist coğrafyada realize olacak olan bir döngüye açılmasına engel olma çabası hukuk düzeyinde mahkum edilmektedir¹⁰⁹.

Burjuva sınıf egemenliğinin yürüngesinde biçimlenen¹¹⁰ ve temelde verili sınıf egemenliğinin iktisadi ve siyasi koşulları ile genel çerçevesini korumak üzere sahaya sürülen hukukun¹¹¹ ve ona mündemiç burjuva hukuk ideolojisinin hâkimiyetini olanaklı kılan koşulların gerileme eğilimine girmesi ile birlikte Batı'nın hukuk dolayımıyla ulusal formasyonları sermayenin genişletilmiş yeniden üretim gereksinimlerine ve değer Batı'da birikmesine zorlama olanakları daralmaktadır. Toplumsal formasyonlar, kapitalist Batı'nın tasavvuru dışında bir dünyayı talep edebilme olanaklarına kavuşmaktadırlar. Söz konusu olanaklar hukuk biçim ve ideolojisini de kapsamaktadır. İşte bu noktada Batı'da geçerli olan biçimi ile hukukun dışında bir hukuk tasavvur edebilmek için burjuva ideolojisi ve bağlı söylemlerce biçimlendirilmiş söylemsel alanın çıkılması gerekmektedir. Sovyet hukukunun bilgisi işte bu dışarının bilgisinin bir parçasıdır ve mevcut burjuva hukuk hegemonyası dışında ve üstüne üstlük pre-kapitalist nitelik taşımayan bir üretim ve bölüşüm düzeni içinde gelişmesine bağlı olarak modern ekonomik toplumsal yapılar içerisinde işleyebilecek bir hukuk pratiğine ilişkin temel bir örnek teşkil etmektedir.

Hukukun belirli bir sınıf egemenliği biçiminin yeniden üretimine hasredilmiş ve siyasal iktidar dolayımıyla işleyen normatif pratiklerin örgütlü bütünlüğü olması bağlamında Sovyet hukukçuları, hukuku proleter sınıf egemenliğinin korunması ve yeniden üretilmesi sürecinde bir aygıt olarak görmektedirler. Sovyet hukukunun, proleter sınıf egemenliğinin bir aygıtı olarak geçmiş sınıf egemenliği düzenine özgü yapısal formasyonların tasfiyesi ve verili sınıf egemenliği biçiminin yeniden üretilmesine özgülenmiş bir baskı aygıtı olarak kullanılması, geri kalan alanlarda ise genel bir tutarlılık-düzenlilik ölçütü olarak kullanılması¹¹² anılan bakış açısının doğrudan sonucudur. Sovyet hukuk ideolojisi yukarıda tarif edilen mekanizma üzerine kurulmuştur. Anılan kuruluşu dolayımıyla Sovyet hu-

¹⁰⁷ VYSHİNSKY, *Revolutsionnaya Zakonnost'*.

¹⁰⁸ LENİN, Vladimir İlyiç: *Collected Works Volume 2 (1895-1897)*. Progress, Moskova, 1972, s. 35; PASUKANİS, s. 99.

¹⁰⁹ ABEL, Richard. L.: "Capitalism and the Rule of Law: Precondition or Contradiction?: [Commentary]", *Law & Social Inquiry*. 1990, Cilt 15, Sayı 4, s. 687-688.

¹¹⁰ PASUKANİS, s. 169; SCHLESINGER, *Marksizm ve Sovyet*, s. 26.

¹¹¹ CHAMBLISS, William J.: "Toward a Political Economy of Crime", *Theory and Society*, 1975, Cilt 2, Sayı 2, s. 151; COLLINS, s. 193; ÖZDEMİR, Ali Murat / SAYGILI, Abdurrahman / ZABUNOĞLU, Hamdi Gökçe / DEMİRLİ, Aynur / AYKUT, Ebubekir / TÜRKÖĞ-LU KARACAÖVA Ezgi Nur / UĞURLU, Göksu / ŞAHİN Ozan Giray: *Genel Kamu Hukuku Kuramsal Yaklaşım*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2018, s. 40-41.

¹¹² BENVENUTI, s. 1037-1038.

kuk ideolojisi, hukukun sınıf egemenliğinin bir türevi olmasına bağlı olarak verili sınıf egemenliğinin dayandığı üretim, bölüşüm ve üretim araçları üzerindeki hâkimiyet rejiminin belirleyiciliği altındadır. Söz konusu belirleyicilik nedeniyle de burjuva hukuk ideolojisine bağlı değildir ve burjuva hukuk ideolojisi içerisinde üretim araçları üzerinde özel mülkiyet, sözleşme formu ve artı değer temellüküne bağlı olarak doğallaşmış-ilkeselleşmiş söylemsel formları bünyesinde barındırmaz.

Burjuva-liberal ideoloji içerisinde Sovyet toplumunun *Batı uygarlığının antitezi* (şayet batı uygarlığının sömürgeci-emperyalist-kapitalist niteliği üzerinde duracaksa aslında bu doğrudur; ama burjuva ideolojisinin ilan ettiği biçimiyle değil) olduğu iddiasına¹¹³ dayanak olarak kullanılan özellikleri aslında hukuk ve sınıf egemenliği arasındaki ilişkinin, Sovyet örneğinde sınıf egemenliğinin burjuva karakter taşımasından türeyen doğal sonucudur. Esasında ilgili toplumsal formasyonun sınıfsal yapısının niteliğinden bağımsız bir biçimde zorunlu olarak sınıf egemenliğini takip etmek ve onun tarafından belirlenmek zorunda olan hukuk pratiği, Sovyet örneğinde sınıf egemenliğinin burjuva nitelikleri bünyesinde taşıması nedeniyle ve taşımanın ölçüsünce burjuva hukuk ideolojisinden uzaklaşmak zorundadır. Bu, basit bir tercih yahut otoriterlik arzusu değil, toplumların tabi olduğu eğilimsel yasalardan türeyen bir tarihsel sonuçtur.

¹¹³ COMAROFF, John: “Re-Marx on Repression and the Rule of Law: [Commentary]”, *Law & Social Inquiry*, 1990, Cilt 15, Sayı 4; KRYGIER, Martin: “Marxism, Communism, and Narcissism: [Rejoinder]”, *Law & Social Inquiry*, 1990, Cilt 15, Sayı 4, s. 708; VAN ALSTEIN, Maarten: “From Enigma to Enemy”, *Journal of Cold War Studies*, 2011, Cilt 13, Sayı 3, s. 134-135.

KAYNAKÇA

- ABEL, Richard L.: “Capitalism and the Rule of Law: Precondition or Contradiction?: [Commentary]”, *Law & Social Inquiry*, 1990, Cilt 15, Sayı 4, s. 685-697.
- ANWEILER, Oskar: *Rusya’da Sovyetler 1905-1921*, (Çev.) KEŞOĞLU, Temel, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1990.
- AVCIOĞLU, Doğan: *Devrim ve Demokrasi Üzerine*, Tekin Yayınları, İstanbul, 2001.
- BEIRNE, Piers / SHARLET, Robert: “Toward a General Theory of Law and Marxism: E. B. Pashukanis”, (Ed.) BEIRNE, Piers: *Contributions and Development of Soviet Legal Theory*, Routledge, New York, 2015, s. 17-44.
- BEIRNE, Piers: “Empiricism and the Critique of Marxism on Law and Crime”, *Social Problems*, 1979, Cilt 26, Sayı 4, s. 373-385.
- BENVENUTI, Francesco: “The ‘Reform’ of the NKVD, 1934”, *Europe-Asia Studies*, 1997, Cilt 49, Sayı 6, s. 1037-1056.
- BERMAN, Harold J.: “The Law of the Soviet State”, *Soviet Studies*, 1955, Cilt 6, Sayı 3, s. 225-237.
- BODENHEIMER, Edgar: “Some Recent Trends in European Legal Thought. West and East”, *The Western Political Quarterly*, 1949, Cilt 2, Sayı 1, s. 45-58.
- BONGER, Willem A: *Criminality and Economic Conditions*, Little, Brown and Company, Boston, 1916.
- BUTLER, William E.: “The Rule of Law and Soviet Legal Transformations: [Commentary]”, *Law & Social Inquiry*, 1990, Cilt 15, Sayı 3, s. 527-533.
- CHAMBLISS, William J.: “Toward a Political Economy of Crime”, *Theory and Society*, 1975, Cilt 2, Sayı 2, s. 149-170.
- CHAMBRE, Henri: “Soviet Ideology”, *Soviet Studies*, 1967, Cilt 18, Sayı 3, s. 314-327.
- COLLINS, Hugh: *Marksizm ve Hukuk*, (Çev.) TUNA, Umre Deniz, Dipnot Yayınları, Ankara, 2013.
- COMAROFF, John: “Re-Marx on Repression and the Rule of Law: [Commentary]”, *Law & Social Inquiry*, 1990, Cilt 15, Sayı 4, s. 671-678.
- ENGELS, Friedrich: *Anti-Dühring: Bay Eugen Dühring’in Bilimi Altüst Edışı*, (Çev.) YARKIN, İsmail H., İnter Yayınları, İstanbul, 2000.
- ÈNTSİKLOPEDIYA GOSUDARSTVA İ PRAVA: “Absolyutnoe Pravo”, (Ed.) STUÇKA, Pyotr: *Èntsiklopediya Gosudarstva i Pravo I*, Izdatel’stvo Kommunisticheskoy Akademii, Moskva, 1929, s. 14.
- FULLER, Lon L.: “Pashukanis and Vyshinsky: A Study in the Development of Marxian Legal Theory”, *Michigan Law Review*, 1949, Cilt 47, Sayı 8, s. 1157-1166.
- GUINS, George C.: “Law Does not Wither Away in the Soviet Union”, *The Russian Review*, 1950, Cilt 9, Sayı 3, s. 187-204 (Law Does Not Wither).
- GUINS, George C.: “Towards an Understanding of Soviet Law”, *Soviet Studies*, 1955, Cilt 7, Sayı 1, s. 14-30 (Towards an Understanding).
- HAZARD, John N.: “Reflections on Thirty-Five Years of Research in Soviet Law”, *Columbia Law Review*, 1970, Cilt 70, Sayı 2, s. 188-193.
- HAZARD, John N.: “Understanding Soviet Law without the Cases”, *Soviet Studies*, 1955, Cilt 7, Sayı 2, s. 121-127.
- HUSKEY, Eugene: “A Framework for the Analysis of Soviet Law”, *The Russian Review*, 1991, Cilt 50, Sayı 1, s. 53-70.
- KARAHANOGULLARI, ONUR: *Marksizm ve Hukuk – Diyalektik Hukuk Bilimi*, Yordam Kitap, İstanbul, 2018.
- KIVILCIMLI, Hikmet: *Oportünizm Nedir?, Halk Savaşının Planları, Devrim Zorlaması Demokratik Zortlama*, Derleniş Yayınları, Ankara, 1978.
- KRYGIER, Martin: “Marxism, Communism, and Narcissism: [Rejoinder]”, *Law & Social Inquiry*, 1990, Cilt 15, Sayı 4, s. 707-730.
- LENİN, Vladimir İlyiç: *Collected Works Vol 32 (December 1920-August 1921)*, Progress, Moskova, 1973.

- LENİN, Vladimir İlyiç: *Collected Works Volume 1 (1893-1894)*, Progress, Moskova, 1977.
- LENİN, Vladimir İlyiç: *Collected Works Volume 2 (1895-1897)*, Progress, Moskova, 1972.
- LENİN, Vladimir İlyiç: *Collected Works Volume 4 (1898-April 1901)*, Progress, Moskova, 1977.
- LENİN, Vladimir İlyiç: *Collected Works Volume 6 (January 1902-August 1903)*, Progress, Moskova, 1977.
- LENİN, Vladimir İlyiç: *Collected Works Volume 7 (September 1903-December 1904)*, Progress, Moskova, 1977.
- LENİN, Vladimir İlyiç: *Collected Works Volume 8 (January-July 1905)*, Progress, Moskova, 1977 (Collected Works Vol. 8).
- LENİN, Vladimir İlyiç: *Collected Works Volume 9 (June-November 1905)*, Progress, Moskova, 1977.
- LENİN, Vladimir İlyiç: *Devlet ve Devrim*, (Çev.) KAYA, Mehmet, Emek Yayınları, İstanbul, 1976 (Devlet ve Devrim).
- MARKOVITS, Inga S: "Civil Law in East Germany. Its Development and Relation to Soviet Legal History and Ideology", *The Yale Law Journal*, 1968, Cilt 78, Sayı 1, s. 1-51.
- MILLAR, James R.: "A Note on Primitive Accumulation in Marx and Preobrazhensky", *Soviet Studies*, 1978, Cilt 30, Sayı 3, s. 384-393.
- MORAVCIK, Ivo: "The Priority of Heavy Industry as an Objective of Soviet Economic Policy", *Soviet Studies*, 1965, Cilt 17, Sayı 2, s. 245-251.
- ÖZDEMİR, Ali Murat / SAYGILI, Abdurrahman / ZABUNOĞLU, Hamdi Gökçe / DEMİRLİ, Aynur / AYKUT, Ebubekir / TÜRKOĞLU KARACAOVA, Ezgi Nur / UĞURLU, Göksu / ŞAHİN, Ozan Giray: *Genel Kamu Hukuku Kuramsal Yaklaşım*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2018.
- ÖZDEMİR, Ali Murat: "Kolektif Emperyalizm", (Ed.) ÖZDEMİR, Ali Murat: *Kolektif Emperyalizm Mağribden Masrıka Dönüşümün Ekonomi Politikası*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2014, s. 29-91.
- ÖZDEMİR, Ali Murat: *Güç Buyruk ve Düzen*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2011.
- ÖZDEMİR, Ali Murat: *Sözün Mülkiyeti: Hukukun Ekonomi Politikası*, Dipnot, Ankara, 2008 (Sözün Mülkiyeti).
- PASUKANİS, Evgeny B.: *Genel Hukuk Teorisi ve Marksizm*, (Çev.) KARAHANOGULLARI, Onur, Birikim Yayınları, İstanbul, 2002.
- POULANTZAS, Nicos: *Political Power and Social Classes*, New Left Books, Londra, 1973.
- PREOBRAZHENSKY, Evgeny A.: *The New Economics*, Clarendon Press, Oxford, 1967.
- QUIGLEY, John: *Soviet Legal Innovation an the Law of the Western World*, Cambridge University Press, New York, 2007.
- RENDLE, Matthew: "Making Sense of 1917", *Slavic Review*, Cilt 76, Sayı 3, s. 610-618 (Making Sense).
- RENDLE, Matthew: "Mercy amid Terror? The Role of Amnesties during Russia's Civil War", *The Slavonic and East European Review*, 2014, Cilt 92, Sayı 3, s. 449-478 (Mercy).
- SCHLESINGER, Rudolf: "Theoretical Problems of Legality", *Soviet Studies*, 1957, Cilt 8, Sayı 3, s. 316-320.
- SCHLESINGER, Rudolf: *Marksizm ve Sovyet Hukuk Teorisi*, (Çev.) AKTAN, M., Sinan Yayınları, İstanbul, 1974 (Marksizm ve Sovyet).
- SHARLET, Robert / BEIRNE, Piers: "In Search of Vyshinsky: The Paradox of Law and Terror", (Ed.) BEIRNE, Piers: *Contributions and Development of Soviet Legal Theory*, Routledge, New York, 2015, s. 136-156.
- SHARLET, Robert / MAGGS, Peter B. / BEIRNE, Piers: "P. I. STUCHKA and Soviet Law", (Ed.) BEIRNE, Piers: *Contributions and Development of Soviet Legal Theory*, Routledge, New York, 2015, s. 45-60.
- STALİN Josef V.: *Eserler Cilt 13*, (Çev.) KAYA, Saliha N., İnter Yayınları, İstanbul, 1992.
- STALİN, Josef V.: *Eserler Cilt 1*, (Çev.) YARKIN, İsmail, İnter Yayınları, İstanbul, 1989.
- STALİN, Josef V.: *Eserler Cilt 4*, (Çev.) YARKIN, İsmail, İnter Yayınları, İstanbul, 1990.
- STALİN, Josef V.: *Eserler Cilt 5*, (Çev.) YARKIN, İsmail, İnter Yayınları, İstanbul, 1990.
- STALİN, Josef V.: *Eserler Cilt 7*, (Çev.) YARKIN, İsmail, İnter Yayınları, İstanbul, 1991 (Cilt 7).
- STALİN, Josef V.: *Eserler Cilt 8*, (Çev.) KAYA, Saliha N. / YARKIN, İsmail, İnter Yayınları, İstanbul, 1991.

- STALİN, Josef V.: *Eserler Cilt VI*, (Çev.) YARKIN, İsmail, İnter Yayınları, İstanbul, 1990 (Cilt VI).
- STUÇKA, Pyotr.: “Burzhuaaznoe Pravo”, (Ed.) STUÇKA, Pyotr.: *Èntsiklopediya Gosudarstva i Pravo I*, Izdatel’stvo Kommunisticheskoy Akademii, Moskva, 1929, s. 216-219.
- SUKHOPLYUEV, İvan: “Administrativnaya Yustitsiya”, (Ed.) STUÇKA, Pyotr.: *Èntsiklopediya Gosudarstva i Pravo I*, Izdatel’stvo Kommunisticheskoy Akademii, Moskva, 1929, s. 45-50.
- TARACOUZIO, Timothy Andrew: “The Soviet Citizenship Law of 1938”, *The American Journal of International Law*, 1939, Cilt 33, Sayı 1, s. 157-160.
- TAYLOR, Pauline B.: “Treason, Espionage, and Other Soviet State Crimes”, *The Russian Review*, 1964, Cilt 23, Sayı 3, s. 247-258.
- TIMASHEFF, Nicholas S.: “Soviet Law”, *Virginia Law Review*, 1952, Cilt 38, Sayı 7, s. 871-885.
- TREVASKES, Sue: *Afterlives of Chinese Communism: Political Concepts from Mao to Xi*, Australian National University Press / VERSO, Acton, 2019.
- VAN ALSTEIN, Maarten: “From Enigma to Enemy”, *Journal of Cold War Studies*, 2011, Cilt 13, Sayı 3, s. 126-148.
- VISHNIAK, Mark: “Sovereignty in Soviet Law”, *Soviet Studies*, 1949, Cilt 8, Sayı 1, s. 34-45.
- VOYTINSKY, Josef C.: “Administrativny Akt”, (Ed.) STUÇKA, Pyotr.: *Èntsiklopediya Gosudarstva i Pravo I*, Izdatel’stvo Kommunisticheskoy Akademii, Moskva, 1929, s. 53-56.
- VOYTINSKY, Josef C.: “Administratsiye”, (Ed.) STUÇKA, Pyotr.: *Èntsiklopediya Gosudarstva i Pravo I*, Izdatel’stvo Kommunisticheskoy Akademii, Moskva, 1929, s. 56.
- VYSHİNSKY, Andrey Ya: *Revolyutsionnaya Zakonnost’ İ Zadachi Sovetskoy Zashchity*, Redakcionno-izdatel’skiy Sektor Mosoblispolkoma, Moskva, 1934 (Revolyutsionnaya Zakonnost’).
- VYSHİNSKY, Andrey. Ya.: “Advokatura”, (Ed.) STUÇKA, Pyotr.: *Èntsiklopediya Gosudarstva i Pravo I*, Izdatel’stvo Kommunisticheskoy Akademii, Moskva, 1929, s. 40-45.